

dar ve orta gelir gurupları yararına, yüksek gelir guruplarına pazardan önemli aktarmaları yapacak reformlarla, gelir dağılımında dengeye doğru gelişme sağlanabilir.

3.2 Sanayileşme: hedef, gerçekleşme, değerlendirme

ÜBYP'nına girilirken, sanayileşmeye çok doğru bir tanım getirilmektedir. "Sanayileşme amacı daha çok tüketim malları sanayiine dönük, nispeten geri üretim teknolojileri kullanan genellikle küçük üretim birimlerinden kurulu Türk sanayiinde yapısal bir değişikliği ifade etmektedir. Bu yapısal değişiklik, ileriye ve geriye besleme etkisi güçlü ara malları sanayii ile teknoloji üretiminde itici ve özendirici bir niteliği olan, aynı zamanda dış kaynaklara bağıllığı hafifleten yatırım malları ve mühendislik sanayilerine ağırlık vererek, bu dallarda üretimin toplam sanayi üretimi içindeki payının arttırılması ve bunların dış rekabete olanak verecek niteliklerde kurulup geliştirilmesi ile sağlanacaktır." ¹²¹⁾ Böyle doğru bir sanayileşme anlayışı kalkınmanın vazgeçilmez bir gereği olarak benimsenirken, diğer yandan AET ile 1995 yılında gümrük birliğinin tamamen sağlanmasının gerçekleşebilmesi için gerekli görülmektedir. "Sanayileşmeyi zorunlu kılan bir diğer etken de Türkiye'nin sanayileşmiş ülkelerden oluşan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma yolunda yaptığı siyasal tercihtir." ¹²²⁾

Görüldüğü gibi, yeni sanayileşme politikasında, Türk sanayiinde yatırım ve ara malları yararına yapısal değişiklik, dış kaynaklara bağıllığı azaltma ve ihracata olanak sağlayacak sanayi yatırımlarına önem verme gibi çok önemli ilkeler yer almaktadır. Ayrıca yatırımların birbirine besleyici bütünlük içersinde olmaları gibi, ilk iki plânda ihmal edildiğini vurguladığımız sanayileşmenin çok önemli hedeflerinden yola çıkılmaktadır. Teorik olarak sanayileşme ve kalkınma sorununa genellikle doğru bir yaklaşım getirildiğini görüyoruz ÜBYP'da. Bu doğru teorik hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için kullanılan araçların ne derece yeterli olduğunu gözleyelim.

Hızlı kalkınmanın ve sanayileşmenin temel koşulunun yatırımlara ayrılan fonların hacmine ve yatırımların niteliğine bağlı olduğunu sürekli olarak belirttik. Önce yatırım-tasarruf dengesini gözleyelim.

TABLO 22: ÜBYP döneminde tasarrufların ve yatırımların GSMH'ya oranları ¹²³⁾ (Cari Fiyatlarla)

(Yüzde olarak)

	Plân Hedefi	Gerçekleşme
Toplam Tasarruflar	24,2	21,1
İç Tasarruflar	23,3	18,11
Dış Tasarruflar	0,9	3,0
Toplam Sabit Sermaye Yatırımları	24,2	21,1

Görüldüğü gibi ÜBYP hedefinde toplam sabit sermaye yatırımlarına GSMH'nın ancak yüzde 24,2'si öngörülmüş ve gerçekleşme yüzde 21,1 oranında sağlanabilmiştir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık plânlara ilişkin eleştirilerimizde, hızlı sanayileşmenin vazgeçilmez koşulu olarak sabit sermaye yatırımlarının tüm olanaklar seferber edilerek ve öncelikle tasarrufların yükseltilmesiyle, önemli ölçüde arttırılması gerektiğini vurguladık. Oysa ÜBYP döneminde toplam kaynakların ortalama olarak yüzde 78,0'u tüketilmiştir. Plân ortalaması tüketim artış hızı yüzde 27,4'e ulaşmaktadır. Tüketim harcamalarının yüzde 85'i özel tüketime aittir. Kişi başına düşen özel tüketim harcamaları cari üretici fiyatlarla 1962/1967 yıllarında yüzde 41,2'den, 1967/1972 yıllarında yüzde 107,4'e ve 1972/1977 yıllarında yüzde 184'e tırmanmıştır. ¹²⁴⁾

Toplam yurt içi tasarrufların GSMH'ya oranı yüzde 18,1'le plân hedefinin çok gerisinde gerçekleştirilebilmiştir. Plânlama öncelikle, plânlarda öngörülen kaynakları mutlaka gerçekleştirebilecek önlemler paketini belirtmek zorundadır. Çünkü tüm plân hedeflerinin hangi oranda gerçekleşebileceği, plân hedeflerine uygun yatırımlara bağlıdır öncelikle. Özel tüketimin bu oranda hızlı artmasıyla (bu tüketim içersinde kuşkusuz ki, yüksek gelir guruplarının payı çok büyüktür) hızlı kalkınma ve sanayileşme ereği büyük çelişki teşkil etmektedir. Plân ilkelerinde de belirtilen "Fedakarlıklar", hemde yaşam için gerekli olmayan tüm tüketim için, gerçekleştirilemediği sürece, hızlı sanayileşme ve kalkınma bir dilek olmaktan öteye geçemez.

Aşağıdaki tablodan yatırımların sektörel dağılımını gözleyerek, bunların hangi oranda plân amaçlarına uygun olduğunu görelim.

TABLO 23: ÜBYP döneminde sabit sermaye yatırımlarının Sektörel Dağılımı ¹²⁵⁾ (1971 fiyatlarıyla)

SEKTÖRLER	Plân Hedefi	Gerçekleşme
Tarım	11,7	12,4
Sanayi	45,4	38,0
Madencilik	5,8	3,6
İmalat Sanayi	31,1	27,4
Enerji	8,5	7,0
Hizmetler	42,9	49,3
Ulaştırma	14,5	21,0
Turizm	1,6	1,0
Konut	15,7	16,8
Eğitim	5,0	3,6
Sağlık	1,4	1,1
Diğer Hizmetler	4,7	5,8
TOPLAM	100,0	99,7

Not: Toplamalar yuvarlama nedeniyle tam tutmayabilir

Tablodan görüldüğü gibi ÜBYP döneminde tüm sabit sermaye yatırımlarının yüzde 11,7'sinin tarım sektörüne, yönlendirilmesi hedef alınmış, gerçekleşme buna yakın olmuştur. Madencilik, imalat sanayi ve enerji sektörlerini içeren sanayi kesimini tüm sabit sermaye yatırımlarının yüzde 45,4'ünün yönlendirilmesi plânlanmış, ancak gerçekleşme yüzde 38,8 gibi çok önemli oranda hedefin gerisinde kalmıştır. Hizmetler sektörüne sabit sermaye yatırımlarının yüzde 42,9'unu yönlendirilmesi hedef alındığı halde, gerçekleşme yüzde 49,3 oranında önemli ölçüde hedefi açmıştır. Değişik deyimle sanayide plân hedefinin gerçekleşmesi ancak yüzde 83,7 düzeyinde kalırken, hizmetler sektöründe gerçekleşme yüzde 115 düzeyinde olmuştur.

ÜBYP döneminde cesitli sektörlerle ayrılan sabit sermaye yatırımları gerçekleştirmelerle karşılaştırıldığında, hızla sanayileşmenin ve kalkınmanın gereklerine daha çok uygun düştüğü kuşkusuzdur. Ancak yine de ÜBYP döneminde hedef alınan yatırım politikasının, hızlı bir sanayileşmeye gereğince uygun düştüğü söylenemez.

Tarım sektöründe gerekli üretim ve verim artışının hızla sağlanabilmesi için, bu sektöre ayrılan yüzde 11,7'lik pay çok yetersiz kalmaktadır. Bunun nedenleri Birinci Ve İkinci Beş Yıllık plân eleştirilerimizde vurgulanmıştır. Tarım sektöründen gereken kaynak aktarımının sağlanması için, bu sektöre ayrılacak pay ÜBYP döneminde yüzde 17 düzeyinde olmalı ve gerçekleşmeliydi.

Sabit sermaye yatırımlarından imalat sanayiini, madenciliği ve enerji sektörünü içeren sanayi sektörüne ayrılan yüzde 45,4 düzeyindeki pay ÜBYP hedefinde, Birinci plânın yüzde 30,9'u; İkinci plânın yüzde 34,1 yatırım hedefleri ile kıyaslandığında kuşkusuzki doğru bir adımdır; ancak yine de çok yetersizdir. Özellikle enerji sektöründe doğması gözüken büyük enerji dar boğazının çözümlenmesi, enerji sektörü yatırımlarına ayrılacak payın cesaretle arttırılmasına bağlıydı. Döviz darboğazında önemli payı olan petrol ithalatının azaltılması için, enerji üretiminde hidroelektrik santrallerin ve linyite dayalı santrallerin hızla kurulmasına gereken önemin verilmesi zorunluydu. Bu nedenle de enerji ve madencilik sektörü yatırım hedefleri çok yetersiz kalmaktadır. Oysa bu iki sektör için öngörülen yatırım hedefleri çok düşük olarak ancak yüzde 74 oranında gerçekleştirilebilmiştir. İmalat sanayi için hedef alınan ve gerçekleştirilemeyen yüzde 31,1'lik pay, yüzde 40,0 düzeyinde gerçekleştirilmeliydi. Böylece madencilik, enerji ve imalat sanayi için hedef alınan yüzde 45,4 düzeyindeki sabit sermaye yatırımlarının yüzde 60'a yaklaşması gerekirdi.

Tarım ve sanayi sektörü için önerdiğimiz bu yüzde 19,2 düzeyindeki yatırım fazlası, özellikle ulaştırma ve konut sektöründen aktarılabilirdi. Tablo 23'den izlediğiniz gibi konut ve ulaştırma sektörü için tüm sabit sermaye yatırımlarının yüzde 30,2'si öngörülmüş ve bu 37,8 gibi çok büyük bir oranda gerçekleşmiştir. Bu iki sektör için ilk iki beş yıllık plânda çok büyük yatırımlar öngörülmekte olduğundan, ÜBYP döneminde bu yatırımlar sabit sermaye yatırımları-

nın yüzde 11'i düzeyinde tutulabilirdi. Ancak ulaştırma ve konut sektöründe, özellikle sanayi sektörü yararına atılacak bu adım, bu sektör yatırımlarında yeni bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Ulaştırma da çok pahallı ve sürekli masraflı onarımı ve girdileri gerektiren karayolu taşımacılığı yerine, demiryolu ve deniz yolu taşımacılığına ağırlık verilebilirdi. Konut yapımında ise, özel sektör tarafından yapılan pahallı konutlar, bu arada lüks konutlar yenine, çok daha az yatırımlarla çeşitli kamu kuruluşları tarafından sosyal konutlar yaptırılabilirdi. Özellikle hızlı kentleşmeye koşut olarak çok plânsız biçimde gelişmekte olan sanayi kentlerinin plânsız, programsız, alt yapı hizmetleri olmaksızın gelişi güzel konutlarla, gece kondularla, büyük zarar görmesi de önlenebilirdi. Örneğin İmar ve İskân Bakanlığı veya yerel belediyelere aktarılacak kaynaklarla, konut yapımını çok büyük ölçüde pahallılaştıran arsa spekülasyonuna gerek bırakmadan, sanayi kentlerinin büyümesi gereken bölgelerde, yolu, elektriği, kanalizasyonu, okul ve çocuk bahçeleri, parkları ve ulaşım olanaklarıyla yeni uydu kentler kurulabilirdi. Elimizde bu konuda bir araştırma olmamasına karşın, arsa spekülasyonu önlenerek ve daha büyük teknik girdilerle yapılacak sosyal konutların, plânlı dönemde konut sektörü için yapılan büyük yatırımların üçte biri bile harcanmaksızın, gerçekleştirilmesi olasıydı. Belediyelere gerçekleştirilebilecek plânlanmış uydu-kent, sosyal konut politikasıyla, büyük kentlerin günümüzde içinde buldukları güç ulaşım, çevre kirlenmesi sorunları vb. önlenebilirdi. Görüldüğü gibi, konut ve ulaştırma sektörü yatırımları kısılsın denirken, daha az konut, daha yetersiz ulaşım ile yetinilsin denmemektedir. Aksine, tasarruflu yatırım önerilmektedir ve bu olasıdır. Refah toplumu aşamasındaki ülkelerin bile, örneğin Federal Almanya'nın ve İskandinav ülkelerinin yıllardır konut sorununu böyle bir yaklaşımla çözmeye çalışması yanında, hızla kalkınmak isteyen Türkiye'nin, sabit sermaye yatırımlarının önemli bir bölümünü bu sektöre ayırarak, bir avuç arsa spekülasyonuna ve konut müteahhidine hemde büyük sanayi kentlerin yaşanmaz duruma getirilmesi pahasına, haksız ve aşırı kazançlar sağlanması ciddi bir plânlı kalkınma politikasıyla bağdaşmaz, Sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımına ilişkin bu genel değerlendirmeden sonra, konumuzu doğrudan ilgilendiren sanayileşme politikalarını, daha geniş boyutlarıyla inceleyelim.

3.2.1 Enerji ve maden sektörü yatırımları ve politikaları

Enerji üretiminin ve elektrifikasyonun sanayileşmenin kalbi olduğunu, birinci ve ikinci plânla ilgili bölümde belirttik. Günümüze değin bulunarak değerlendirilebilen petrol kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle artan düzeyde ithalatı gerektiren petrole dayalı enerji üretiminin, ÜBYP döneminde ivedilikle hidrolik ve linyit santrallerine dayalı enerji üretimine kaydırılması gerekirdi. Oysa yukarıda belirtildiği gibi sabit sermaye yatırımlarından enerji ve madencilik sektörüne ayrılan kanımızca çok düşük yatırım fonlarının da ancak yüzde 74 oranında gerçekleşmesi, zamanında görülmesi gereken enerji darboğazının yoğunlaşmasına neden olmuş ve sanayileşmeyi ve tüm ekonomiyi büyük bir çıkmaza sürüklemiştir. 1977 ağustosunda enerji darboğazının sebep olduğu günlük üretim kaybı, yapılan genel tahminlere göre 400 Milyon TL. düzeyindedir. ¹²⁶⁾

TABLO 24: Ticari Enerji Tüketiminde Kaynakların Oranı ¹²⁷⁾

(Yüzde olarak)

<u>Kaynaklar</u>	<u>1972 Gerçekleşme</u>	<u>1977 Hedef</u>
Taşkömürü	18,9	12,2
Linyit	13,6	18,8
Petrol Ürünleri	62,7	60,7
Hidrolik Enerji	4,8	8,3
TOPLAM	100,0	100,0

Tablodan izlenebileceği gibi toplam ticari enerji tüketiminde büyük bir bölümü ithal edilen petrol ürünlerinin, İBYP gerçekleşmesiyle karşılaştırıldığında, önemli bir azalma gerçekleşmemiştir. Taşkömürünün payı düşürülürken, linyitin ticari enerji tüketimindeki oranı yüzde 22,8 arttırılabilmmiştir. Hidrolik enerji tüketiminin payı önemli sayılabilecek yüzde yüze yakın bir artış göstermesine karşın, ticari enerji tüketimindeki payı yüzde 10'u bile bulamamıştır.

Yukarıda da vurgulandığı gibi, çok büyük hidrolik ve linyit kaynakları olan Türkiye'nin, ticari enerji tüketiminde bu kaynakların kullanımını ivedilikle maksimal düzeye çıkarması gerekirdi. Bu nedenle ÜBYP hede-

rini yeterli saymak güçtür. Bundan daha önemlisi petrol ürünleri tüketiminin ÜBYP hedefinde hemen hemen aynı düzeyde tutulması iltinçtir.

Buna karşın elektrik enerjisi üretiminde, daha sağlıklı bir gelişmeyi gözliyebiliriz.

TABLO 25: Elektrik enerjisi üretiminin kaynaklara göre dağılımında gelişmeler 128)

Kaynaklar	(yüzde olarak)	
	1973	1977 x)
Taşkömürü	12,1	6,5
Linyit	14,0	16,9
Akaryakıt	52,9 ^{xx)}	34,7
Hidrolik	21,0	41,9
TOPLAM	100,0	100,0

x) Geçici tahmin

xx) Genel Enerji, IV. Beş Yıllık ... İbid, s.106'da bu oran yüzde 51,3 olarak verilmektedir.

Görüldüğü gibi elektrik enerjisi üretiminde ÜBYP döneminde hidrolik santrallere dayalı elektrik enerjisi üretimi yüzde yüz gibi çok önemli oranda arttırılırken, akaryakıtın elektrik enerjisi üretimindeki payı küçümsenemeyecek ölçüde yüzde 52,9'dan yüzde 34,7'ye düşürülmüştür. Bu arada çok büyük rezervlerimizin bulunduğu linyitin enerji üretimindeki payı da yüzde 20,7 arttırılabilmıştır. Bu gelişme önemli bir başarıdır. Ancak daha kesin bir kararlılıkla linyit ve hidrolik kaynaklarımıza dayalı elektrik enerjisi üretiminin daha da büyük bir hızla arttırılması ve akaryakıtta dayalı elektrik santrallerinde de, tekniğin elverdiği ölçüde, bu kaynakların seferber edilmesi gerekirdi. Hidrolik ve linyit santralleri yapımına hızla öncelik verilmesi aynı zamanda bu santrallerin üretim maliyetlerinin önemli ölçüde ekonomik olmaları nedeniyle de gerekmektedir. Nitekim santrallerin yaklaşık net üretim maliyetleri, krs/kwh olarak 1975 yılı sonuna göre şöyledir: 129)

Gaz türbinlerinde	135
Fuel-cil santrallerinde	38
Taş kömürü santrallerin- de	25
Linyit santrallerinde	17
Hidrolik santrallerinde	14

ÜBYP döneminde bir yandan plânlanan yatırımların gerçekleştirileme-
yişi, diğer yandan plân hedeflerine uygun olarak yapımları tamamlan-
mayan hidrolik santraller ve sınırlı miktarda değin izlenen yanlış enerji
politikaları, ÜBYP dönemi sonunda Türkiye'de çok ciddi bir enerji
darboğazının oluşmasına sebep olmuştur. Eski enerji Bakanı Kamran
İnan'ın yaptığı açıklamaya göre, 1977 yılında Türkiye'nin elektrik
enerjisi gereksinimi 21,8 milyar kwh iken, Türkiye'nin sahip olduğu
ve saptanmış olan enerji kaynaklarından üretebileceği enerji miktarı
146 milyar kwh tir. ¹³⁰⁾ Aynı yıl 20,5 milyar kwh elektrik enerjisi
üretildiği tahmin edilmektedir. Bu açıklamadan ve 12 nolu tablomuz-
dan da görüleceği gibi, Türkiye yıllardır izlenen yanlış enerji po-
litikalar nedeniyle, enerji gereksinimini karşılayamıyacak duruma
getirilmiştir, yeterince enerji üretecek rezervleri olmadığından
değil.

Çağımızda kalkınmak ve hızlı sanayileşmekten ayrı düşünülemeyen ve
kalkınmışlığın simgesi olan enerji ve elektrik üretiminde Türkiye'nin
komşu Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok geri olduğunu 14
nolu tablomuzdan görmüştük. 1975 yılı karşılaştırmalarına göre kişi
başına düşen elektrik enerjisi üretimi İsveçte 9355 kwh, Batı Alman-
ya'da 4775 kwh, Fransa'da 3425 kwh, İtalya'da 2571 kwh, Bulgaristan
da 3080 kwh ve Türkiye'de ise 345 kwh tir. ¹³¹⁾ Bu veriler 1972 yılı,
yada 1965 yılı istatistikleriyle karşılaştırılırsa, Türkiye ile Av-
rupa ülkeleri arasında elektrik üretimindeki büyük farkın daha da
büyüdüğü görülür. Örneğin komşumuz Bulgaristan kişi başına elektrik
üretimini 1965 yılında 1246 kwh'tan 1975 yılında 3080 kwh çıkartarak
yüzde 247 oranında bir artış gerçekleştirirken, aynı dönemde Türki-
ye'de bu artış yüzde 231 düzeyinde kalmıştır.

1977 yılında Türkiye'de elektriğe kavuşan köylerimiz, tüm köylerin
ancak yüzde 31,2 (11.259 köy) ¹³²⁾ olduğu hatırlanırsa ve halkımızın
henüz yarısından fazlasının köylerde yaşamakta olduğu unutulmazsa,

elektrik enerjisi üretiminin salt ekonomik gereksinimlerden öteye, çağdaşlaşmanın bir gereği olarak da, çok büyük önem taşıdığı görülmür.

ÜBYP'da madencilik sektörüne ilişkin ileriye yönelik hedefler belirlenmiştir. Maden ve petrol kanunlarında değişikliğin ve yeniden düzenlenmenin yapılması, demir, kömür ve petrol madenlerinin kamu öncülüğünde geliştirilmesi, yerli enerji kaynaklarından öncelikle yararlanılması, sanayileşmenin uzun dönemde gereksinimlerini karşılayabilecek maden aramalarına ağırlık verilmesi, ÜBYP'nın ana hedefleri olarak sıralanmaktadır.

ÜBYP döneminde maden üretiminin yılda ortalama olarak yüzde 15,3, maden ihracatının ise yılda ortalama yüzde 17 düzeyinde bir gelişme hedef alınmıştır. Metalurji sanayiinin gereksinmesi nedeniyle demir, bakır, krom ve taşkömüründe sağlanması plânlanan hızlı artışlarla yerli talebe yönelinmesi, linyit üretiminde ise, enerji üretiminin daha çok yerli enerji kaynaklarına dayandırılması ilkelerinden hareket edilmektedir. Metal dışı madenlerden bor tuzları, fosfat, pirit, asbest, bentonit, mermer ve dolomitte üretiminin arttırılarak yerli sanayiinin gereksinimi karşılanırken, ihracatın da arttırılması plânlanmıştır. Böylece metal madenlerinde ÜBYP döneminde yılda ortalama olarak üretimin yüzde 26,8, metal dışı madenlerde yüzde 16 ve birinci enerji kaynaklarında yüzde 10 oranında artışlar hedef alınmıştır. Bu hedeflere ulaşılması için ÜBYP döneminde 1971 yılı fiyatlarıyla 16,3 milyar TL. yatırım plânlanmıştır. 133)

Tablo 23'den izlediğimiz gibi, madencilik sektörüne toplam sabit sermaye yatırımlarının sadece yüzde 5,8 gibi, çok yetersiz dilimi ayrılmış, gerçekleşme ise ancak sabit sermaye yatırımlarının yüzde 3,6'sı düzeyinde olmuştur. Bu sektörde yatırımların gerçekleşme payı yüzde 62'dir. Yukarıda da belirtildiği gibi plânlanan bu yatırım hacmi çok yetersizdir. ve plân hedefleri düzeyinde bile gerçekleştirilemeyeceği, üretim artışlarında öngörülen artışların plân hedeflerinin önemli ölçüde gerisinde kalmasına neden olmuştur. Plân hedeflerinin gerçekleştirilemeyeceğinin diğer önemli nedenleri de, "Üçüncü Plânda öngörülen yasal ve kurumsal önlemlerin 1977 yılı sonuna değin alınmaması; ruhsat spekülasyonunu önleyici, aramaları ve üretimi denetleyici sistemlerin uygulamaya konulamaması" 134) dir.

Bazı önemli madenlerin özel kuruluşlar tarafından, kendilerine tek geçerli ölçü olan daha fazla kâr ereğine göre ve çoğu defa yetersiz teknik girdilerle işletilmekte olması, plân hedeflerinde öngörülen üretimin sağlanamayışının ana nedenidir. Ham petrol üretiminin üçte ikisinin yabancı petrol tekelleri elinde bulunması, İBYP dönemi üretimine kıyasla, ÜBYP döneminde petrol üretiminin düşürülmesine neden olmuştur. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ham petrol üretimini 1973-1977 yıllarında yüzde 5 oranında arttırırken, yabancı petrol şirketleri üretimlerini aynı dönemde yüzde 5 azaltmışlardır.¹³⁵ Yabancı şirketler tarafından işletilmekte olan ATAŞ rafinerisinin keyfi nedenlerle yarısına yaklaşan kapasiteyle çalıştırılmakta olduğu ve ancak yasada öngörülen zorlayıcı önlemlerle üretimin arttırıldığı bir kaç kere gözlenmiştir. Bu nedenlerden Türkiye'nin ham petrol üretimi, büyük yatırımlarla gerçekleştirilen rafinerilerin düşük kapasiteyle çalıştırılmaları nedeniyle İBYP döneminde sağlanan toplam 17.086.346 Mm ton üretime karşın, ÜBYP dönemi sonunda 15.124.080 Mm.Tona düşürülmüştür. 1973 yılında Türkiye'nin toplam ithalatının yüzde 9,6'sını oluşturan ham petrol ithalatı için 200,1 Milyon Dolar ödenirken, 1977 yılında toplam ithalatın yüzde 19,9'una ulaşan ham petrol ithalatı için 1.151,6 Milyon Dolar ödenmiştir.¹³⁶ Ham petrol ithalatı için ödenen döviz, Türkiye'nin aynı yıl tüm ihracat gelirinin yüzde 66'sını oluşturduğu düşünülürse Türkiye'nin (1977 yılı toplam ihracat geliri 1.753,0 dolardır), ham petrol üretiminin Türkiye ekonomisindeki önemi daha iyi anlaşılabilir. Bu nedenle Türkiye'nin tüm olanaklarını seferber ederek petrol arama çalışmalarını hızlandırması ve ham petrol üretimini rafinerilerinin tam kapasiteyle sağlaması gerekir. Bunun kalıcı çözümü, uygulamaların da kanıtlandığı gibi, petrol arama ve üretim çalışmalarının millileştirilmesine bağlıdır.

İşletilmekte olan, rezerv olarak saptanmış olan ve tahmin edilen maden kaynakları bakımından Türkiye'nin çoğu sanayi ülkesiyle karşılaştırıldığında, yoksun olmadığı görülür.¹³⁷ Ancak madenciliğin hızla geliştirilmesine ve sanayimiz için gerekli olan hammaddelerin yerli kaynaklardan karşılanmasına plânlı dönemlerde doğru bir madencilik politikasıyla yaklaşıldığı söylenemez. Aksine, bu sektöre ilişkin izlenen yatırım politikası ve alınması gerekli yasal önlemlerin

alınmaması nedeniyle bazı önemli madenlerin ithalatı giderek daha da arttırmıştır. Aşağıdaki tablodan Türkiye'de önemli rezervleri saptanmış olmasına karşın bazı önemli madenlerin ÜBYP döneminde ithalatlarındaki artışı gözleyebiliriz.

TABLO 26: 1976 yılına değin tesbit edilen seçilmiş bazı maden rezervleri ve ÜBYP dönemi ithalatları ¹³⁸⁾

(1000 ton)

Madenin adı	İthalat		Görünür+Muhtemel Toplam Rezerv
	1973	1977 ^{x)}	
Demir	301,0	666,7	862,000
Bakır ^{xx)} (konsantre)	17,9	25,4	1,700
Taşkömürü	16,0	482,8	769,000
Fosfat	329,2	642,8	17,470

x) Geçici tahmin

xx) İthalatta bakır (konsantre) olarak geçiyor, rezervde bakır olarak. Ayrıca bakır kuruşun çinko pirit için: 30,000 ton; bakır kuruşun çinko için 9.870 ton; bakır pirit için: 30.655 ton; bakır kuruşun çinko gümüş için: 2,500 ton ve bakır malibden için: 200,000 ton rezerv gösterilmektedir.

Türkiye'nin önemli rezervlerine karşın, artan orandaki ithalat ürünleri çoğaltılabilir. Bu hammaddelerin ithalatı için piyasa fiyatlarıyla 1973 yılında 196,8 Milyon TL ödenirken, 1977 yılında 1 Milyar 488,1 Milyon TL. ödenmiştir. Plânlı döneme girişle birlikte izlenecek doğru bir madencilik politikası, Türkiye'de yeterli rezervleri bulunan bu ve benzeri hammaddelerin ithalatına gerek bırakmamalıydı. Bu maddelerin ithalatı için ödenen dövizlerin, yatırım ve ara malları sanayii yatırım ürünleri için çok daha gerekli biçimde değerlendirilmesi, hızlı sanayileşmenin az gelişmiş ülkeler için kaçınılmaz koşuludur. Olanaklı olduğu halde bu ve benzeri yerlerde önemli ölçüdeki döviz tasarrufu (ithalatın ikame yapılmasıyla) yapılamadığı içindir ki, Türkiye'nin dış ticaret açığı giderek artmaktadır. Ciddi bir sanayileşme politikası, ülkede üretimi olanaklı hammaddeleri veya diğer ürünleri ithal etme lüksünü gösteremez.

3.2.2 İmalat sanayii yatırımları ve politikaları

ÜBYP, imalat sanayiine ilişkin olarak özetle şu değerlendirmeyi yapıyor ve ilkeleri belirtiyor: "... Türkiye'nin bugün ulaştığı gelir düzeyi, tasarruf oranı, nüfus, doğal kaynakları, alt yapı tesisleri, işgücü ~~zahab~~ imalat sanayiinin hızla gelişmesine olanak sağlayacak düzeydedir. (...) İmalât sanayinin gelişmesinde benimsenen ilke, içe değil dışa dönük bir sanayileşmeyi gerçekleştirmektir. Uluslararası koşullara uygun rekabet gücüne sahip sıhhatli bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek esas ilke olmakla birlikte bunun bir zaman çerçevesi içinde gerçekleşebileceği de gözönünde tutulmalıdır. Bu nedenle kurulu ya da kurulacak sanayilerin zaman içinde uluslararası ve özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu şartlarına intibakını kolaylaştıracak tedbirler Üçüncü Plân döneminde alınacaktır. 139)

ÜBYP döneminde ana ve yatırım malları üreten sanayilere ağırlık verilmesi ve imalat sanayiinin bu iki alt kesiminin tüm imalat sanayii içindeki payının 1972'de yüzde 53,4'den 1977'de yüzde 61,7'ye çıkarılması plânlanmıştır.

ÜBYP döneminde imalat sanayii üretiminin yılda ortalama olarak yüzde 11,7'lik bir hızla gelişmesi öngörülürken, hedef alınan yapısal değişikliğin gerçekleşebilmesi için, tüketim malları sanayiinin yılda ortalama olarak yüzde 7,4; ara malları sanayiinin yüzde 14,3 ve yatırım malları sanayiinin yılda ortalama olarak yüzde 16,8 oranında bir hızla artması hedef alınmıştır. 140)

ÜBYP'nin bu hedeflerinin ulaşılması için imalat sanayii alt sektörlerine ayrılan yatırımları aşağıdaki tablodan gözliyelim.

TABLO 27 : İmalat Sanayiinde ÜBYP Dönemi Yatırımları¹⁴¹⁾

(1971 Fiyatlarıyla Milyon TL.)

Alt Sektörler	ÜBYP		ÜBYP	
	Hedefi	Yüzde	Gerçekleşme	Yüzde
Tüketim malları sanayii	14 520	16,56		
Gıda	4 870	5,55		
İçki	500	0,57		
Tütün	400	0,46		
Dokuma ve giyim	8 750	9,98		
Ara malları sanayii	53.830	61,43		
Orman ürünleri	1 250	1,42		
Kâğıt	4 250	4,85		
Basım	350	0,40		
Deri ve Kösele	700	0,80		
Lastik	700	0,80		
Plastik	400	0,46		
Kıyfa	3 050	4,39		
Petro kimya	4 650	5,30		
Petrol ürünleri	6 750	7,70		
Gübre	4 670	5,32		
Çimento	2 060	2,35		
Pişmiş Kil ve Çim. Ger.	480	0,55		
Cam	650	0,74		
Seramik	270	0,31		
Demir-Çelik	15 400	17,55		
Demir dış metaller	7 450	8,49		
Yatırım malları sanayii	19 300	22,01		
Madeni eşya	4 100	4,67		
Makina imalâtı	6 700	7,65		
Tarım alet ve Makina	1 550	1,77		
Elektrik makineleri	1 550	1,77		
Elektronik	1 550	1,77		
Kara yolları taşıtlar	1 080	1,23		
Demir yolları taşıtları	300	0,34		
Gemi inşaatı	1 020	1,16		
Uçak bakımı ve onarımı	1 500	1,71		
ve küçük sanayi				
TOPLAM İMALAT SANAYİİ	87 700	100,0		

Bu tabloyu, Birinci ve ikinci Plân yatırımlarını gösteren tablolarımızla karşılaştırarak, BBYP, İBYB ve ÜBYB'lardaki gelişmeleri de gözleyebiliriz. Örneğin İBYB dönemi için plânlanan imalat sanayi yatırımlarıyla ÜBYB dönemi karşılaştırıldığında tüm imalat sanayi yatırımları içerisinde tüketim malları sanayii payının yüzde 17,5'den yüzde 16,5'e ve ara malları sanayinin payının yüzde 68,1'den yüzde 61,4'e düşürülürken, yatırım malları sanayinin tüm imalat sanayii yatırımları içindeki payının yüzde 19,3'den yüzde 22,0'ye çıkartılması hedef alınmıştır.

Görüldüğü gibi imalat sanayii yatırımları içerisinde tüketim malları sanayinin payı yalnız yüzde 1, ara mallarının payı ise yüzde 6,7'ye düşürülürken, yatırım malları sanayinin tüm imalat sanayi yatırımları içindeki payı sadece yüzde 2,7 oranında artırılmaktadır. Yatırım politikasında ÜBYB döneminde, İBYB'na kıyasla hedef alınan bu yatırım düzeyleri son derece yetersizdir ve teorik olarak imalat sanayii yapısında gerçekleştirilmek istenen hedeflerle bağdaşmamaktadır.

İlk iki plânla ilgili imalat sanayii yatırımları için altı çizilerek vurgulandığı gibi, hızlı kalkınma özellikle imalat sanayii yatırımlarına yöneltilecek fon hacmine ve bu yatırımların başta yatırım malları sanayii olmak üzere ara malları sanayiine ayrılacak yatırım payına bağlıdır. İmalat sanayiinde ve sanayileşmede istenen yapısal değişme ancak ve sadece yatırımlara koşut olarak gelişme gösterebilir. Gelişmiş ekonomilerle verilen karşılaştırmadan da görüldüğü gibi, Türkiye imalat sanayii yapısı çok sağlıklı bir bileşime sahiptir ve ivedilikle yatırım malları sanayii yararına değiştirilmesi gerekirdi. Bu nedenle ÜBYB döneminde tüm imalat sanayii yatırımlarının yalnız yüzde 22 sinin yatırım malları sanayii için plânlanması, çok doğru olarak nitelediğimiz sanayileşme anlayışı ve hedefiyle ne yazık ki çelişmektedir. Yineliyim : hızlı kalkınma ve sanayileşme gerçekten toplum bireylerinin eşit fedekârlıklarıyla olasıdır. Hızlı sanayileşmeyi erekliyen plânlama ve sanayileşme politikası yurt içi tasarruflarını artırmak zorundadır. Yurt içi tasarruflarının artırılması tüketimin ölçülü tutulmasına bağlıdır. Tüketimi yönlendirebilecek en etkin araçsa yatırım politikasıdır.

İlk iki beş yıllık plânlarda tüketim yeterince kısıtlandığından, ÜBYB döneminde, fert başına tüketim düşürülmek ve ihracata yönelik tüketim sanayii etkilenmemek koşuluyla, 1972 yılı düzeyinde tutulabilirdi. Böylece tüketim malları sanayii yatırımlarına ayrılan fonun

çok büyük bir bölümünün tamamen yatırım malları sanayiine yönlendirilmesi olasıydı. Bu yoldan, ara malları sanayinde tüketim malları sanayii için çalışan sanayi birimlerinin de yatırım fonlarının kısılma ve böylece ara malları sanayii yatırımlarından da önemli ölçüdeki yatırım fonununun, yatırım malları sanayiine aktarılması gerçekleştirilebilirdi. Bu düzenlemelerle ÜBYP döneminde yatırım malları sanayinin imalat sanayii içindeki payı yüzde 45-50, ara malları sanayininin payı yüzde 40-45 ve tüketim malları sanayininin payı yüzde 5-10 düzeyinde plânlanmalı ve gerçekleştirilmeliydi kanısındayız.

23 nolu tabloda görüldüğü gibi, ÜBYP döneminde imalat sanayiine sanayiine sabit sermaye yatırımlarının yüzde 31,1 ayrılmış, gerçekleşme ancak yüzde 88,1 düzeyinde, sabit sermaye yatırımlarının yüzde 27,4 oranında kalmıştır. Bir yandan imalat sanayii yatırımlarında plân hedeflerinin gerisindeki bu gerçekleşme, diğer yandan bu düşük yatırım fonununun da tüketim, ara ve yatırım malları sanayii arasında yanlış yönlendirilişi, imalat sanayininin yapısında plânlanan değişikliğin gerçekleşmesini önlemiştir.

Aşağıdaki tablo imalat sanayininin yapısında ÜBYP döneminde hedef alınan ve 1977 yılında gerçekleşmesi tahmin edilen gelişmeyi göstermektedir.

TABLO 28 : İmalat sanayininin yapısı ¹⁴²⁾

(Yüzde Olarak)

	İBYP	ÜBYP	1977
	Hedefi	Hedefi	Gerçekleşme tahmini
Genellikle tüketim mallı üreten sanayiler	46,6	38,3	49,0
Genellikle ara mallı üreten sanayiler	39,4	44,2	37,7
Genellikle yatırım mallı üreten sanayiler	14,0	17,5	13,3
Toplam İmalat Sanayii	100,0	100,0	100,0

Bu tablo, imalat sanayisi yapısında yatırım ve ara malları sanayii yararına değişikliği hedef alan sanayileşme politikalarında izlenen yetersiz ve yanlış yatırım politikalarının açık kanıtıdır. Bir halk deyişimiyle "varılan sobuş "akilenin" biçilmesidir."

İmalat sanayiinde yatırımlar, ÜBYP hedefi aksine, büyük bir oranda genellikle tüketim malları üreten sanayilere kaymıştır. 1977 yılı gerçekleşme tahminleri, İBYP'nin hedef aldığı 1972 yılı yapısal değişiminin de önemli ölçüde gerisinde kalmıştır. 15 yıllık plânlı kalkınma sonunda imalat sanayiinin yarısının tüketim malları üreten sanayilerden ve ancak yüzde 13,3'ünün yatırım malları üreten sanayilerden oluşması, plânlı dönemde izlenen sanayileşme politikalarının bundan öteye de geçerliliği üzerinde önemle durulmasını gerektirmektedir.

Aynı şekilde imalat sanayii alt sektörlerinin bileşimi ve plânların hedef aldıkları yatırımların, hızlı kalkınma ve sanayileşme hedefleriyle bağdaşırlıklarının iyi değerlendirilmesi gerekir.

Bu ilişkideki yaklaşım, herhangi bir sanayi alt kesiminin gereksiz olduğu anlayışından değil, hangi sanayi birimlerine öncelik ve ivedilikle yer verilmesi gereğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin yatırım malları sanayii alt sektörlerinden kara yolları taşıtları için ÜBYP döneminde tüm imalat sanayi yatırımlarının yüzde 1,23, yatırım malları sanayiinin yüzde altısına yakın bir bölümü ayrılırken, demir yolları taşıtlarına imalat sanayii yatırımlarının yüzde 0,34 ve yatırım malları sanayiinin yüzde 1,5'ini ayrılıyor. Kara yolları taşıtları üretimi için ayrılan pay, demir yolları taşıtları üretimi için ayrılan payın dört katına yaklaşmaktadır. Hızlı sanayileşmeyi hedef alan plânların ve politikaların, bu iki yatırım sektöründen birine bu düzeyde ağırlık verirken, bunun ekonomik ve sosyal açıdan sağlayabileceği yararları iyi değerlendirmeleri gerekirdi. Kara yolları taşıtları üretiminin geliştirilmesine önem verilmesinin beraberinde; kara yollarının yeterince geliştirilmesi, üçte ikisi ithal edilen petrol tüketiminin büyük ölçüde artırılması, trafik sisteminin geliştirilmesi, büyük kentlerin tarafiğinde çıkacak ulaşım ve park yeri ve çevre kirlenmesi sorunlarını etkilemesi, ithalat girdileriyle dış ticareti önemli ölçüde olumsuz yönde etkileyeceği zorunluluğunu çok iyi değerlendirmek gerekirdi. Tam bunların yanında taşımacılığa sağlayabileceği yararlar neler olabilirdi? Aynı veya benzer ölçülerle demir yolları taşıtları üretiminin getireceklerini ve götüreceklerini, daama kalkınmak isteyen ülke gereksinimleri açısından değerlendirmek gerekirdi. Kara yollu taşımacılığında sıraladığımız tüm noktaları olumlu katkı yönünden değerlendirmek çok güçtür. Oysa demir yolu taşıtlarının geliştirilmesi, kitle taşımacılığının en belirgin aracı olan demir yolu taşıtlarının geliştirilmesi, kitle taşımacılığının

taşımacılığını geliştirecektir. Üretimde ve taşınmada ithalat girdisi gerektirmemekteydi. Uzun süreli ve her yönüyle çok daha ekonomik ve sağlıklı bir taşımacılığa katkıda bulunacaktı. O halde hangi ölçülere göre, plânlama ve sanayileşme politikaları, kara yolu taşıtlarına ve kara yolları gelişimine, demir yolu taşıtlarına ve ulaşımına kıyasla, çok daha büyük önem vermektedir.

Acaba bu eğilimde hızlı ve sağlıklı sanayileşmenin ve ulaşım sorununun çözümünün gereği koşullarıyla mı yola çıkılmıştır, yoksa yerli ve yabancı otomotif sanayii firmalarının ve Türkiye'ye petrol satan yabancı tekellerin çıkarlarını daha ağır basmıştır. Akla bir soru daha gelebilir: bu bölümün girişinde tardığımız, AET standartlarına ve "şartlarına intibak" mı sözkonusudur bu yaklaşımda. "Kurulu ya da kurulacak sanayilerin zaman içinde ulaşlar arası ve özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu şartlarına intibakını kolaylaştıracak tedbirler" den neyin kastedildiği, özellikle plân uygulamaları ışığında yeterince açıklık kazanmamaktadır. ÜBYP uluslar arası ve AET sanayi koşullarına uyusundan AET sanayi yapısı düzeyine ulaşmayı mı, yoksa tüketim düzeyine ulaşmayı erekliyordu? Plân uygulamaları, ne yazık ki tüketim toplumu koşullarına göre uyusunu hedef alındığı izlenimini haklı kılmaktadır. Bu konuya aşağıda dönmülecektir.

3.3 Dış kaynaklara bağlılığın azaltılması, Türkiye AET ilişkileri, Yabancı Sermaye ve Dış Borçlanma

ÜBYP dış kaynaklara bağlılığı, Birinci ve İkinci Plânda olduğu gibi, "Türk Ekonomisinin temel sorunlarından biri" görmektedir. "Dış kaynaklara bağlılığın başta gelen belirtilerinden biri, dış ticaret açığının İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gittikçe artmasıdır. (...) Dış kaynaklara bağlılık sadece dış tasarruf gerekleri ve ithalat finansmanı açısından değil, teknoloji açısından da ele alınması gereken bir olgudur. Türkiye, kalkınmasının gerektirdiği modern gir-dileri ve teknolojileri ithal eden bir ülke olduğu sürece, dış öde-melerde dengeye ulaşsa bile, dışa bağlı ülke olmaya devam edecektir. Bu nedenle, dış kaynaklara bağlılığın azaltılması amacını ger-çekleştirmenin yolu, yukarıda tanımlanan biçimde bir sanayileşmedir. Mal ihracatının artırılması, çeşitlendirilmesi ve toplam ihracat i-çinde sanayi ürünlerinin payının artması yanında; temel ara mallar ve yatırım mallarında sağlanacak ithalat ikamesi ödemeler dengesi sorununa bir çözüm getirecektir.¹⁴³⁾ AET ülkeleri Türkiye'nin sanayi ürünlerine gümrük kapılarını açacaklarından sanayi ürünlerinin top-lam ihracat içindeki payının hızla artacağı¹⁴⁴⁾ görüşünden hareket edilmiştir.

Dış kaynaklara bağlılığın nedenleri genel olarak ÜBYP de daha doğru görülmele birlikte, burada da yabancı sermaye yatırımlarının yarat-tığı ve yaratabileceği dış kaynaklara bağlılıktan sözedilmemektedir. Sadece özel yabancı sermaye ile ilgili bölümde; yabancı sermayenin yurt içinde sağlanamayan bir teknoloji getirmesi, uluslar arası re-kabet olanağına sahip olması, "mümkün olan ölçüde ihracat"a yönelik olması tekel yaratmaması gibi koşullara yer verilmektedir.¹⁴⁵⁾

Ayrıca dış ticaret dengesinin sağlanabilmesi için, dış ticaret açığı-nın; Türkiye'nin döviz olanaklarının elverdiği düzeyde tutulma ge-reğinden sözedilmemekte, AET ile olan ilişkilerin, dış ticareti Türkiye yararına önemli ölçüde olumlu yönde etkileyebileceği görüşü esas dayanak olarak benimsenmektedir.

3.3.1 Dış ticaret politikası

ÜBYP döneminde ihracatın yılda ortalama olarak yüzde 9,4 oranında artırılması öngörülmüştür. Sağlanması hedef alınan ihracat artışının daha çok artan oranda sanayi ürünleri payından ve sanayi ürünleri içinde de ara malı ve yatırım malı ihracatından kaynaklanması hedef alınmıştır. Tarım ürünlerinin tüm ihracat içindeki payı 1972 yılında yüzde 70'den ÜBYP dönemi sonunda yüzde 51,1'e düşmesi plânlanmıştır. Ayrıca tarım ürünleri ihracatı içersinde geleneksel ürünlerin payı artırılmazken, tarım, ormancılık ve hayvancılık ürünlerinin işlenerek ihracı öngörülmektedir.

ÜBYP döneminde madencilik sektörü ihracatının yılda ortalama olarak yüzde 17 artırılarak 1972'de toplam ihracat içindeki payının yüzde 4,9'dan 1977'de yüzde 6,9'a ulaşması öngörülmüştür. Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1972 yılında yüzde 25,1'den 1977'de yüzde 42'ye çıkartılması ve sanayi ürünleri içinde yatırım malları sanayi ürünlerinin payının aynı süre içersinde yüzde 2,5'den yüzde 11,0'a yükselmesi öngörülmektedir.

ÜBYP döneminde, İBYP dönemi ithalatına kıyasla ortalama olarak yılda yüzde 10,4 oranında bir artış plânlanmıştır. Tüm ithalat içinde tüketim malı ithalatının yılda ortalama olarak yüzde 7,5 , ara malı ithalatının yüzde 6,1 ve yatırım malı ithalatının yüzde 8,5 oranında artması öngörülmüştür. Ara malları ithalatının toplam ithalat içindeki payının 1972'de yüzde 58,9'dan 1977'de yüzde 56,2'ye düşürülürken, yatırım malı ithalatının payı yüzde 34,2'de 1977'de yüzde 36,8 e çıkartılması hedef alınmıştır.¹⁴⁶⁾

Önce ihracata yönelik ÜBYP hedeflerini ve gerçekleşmeyi gözliyelim.

TABLO 29 : ÜBYP döneminde ihracat hedefleri ve gerçekleşme¹⁴⁷⁾
(yüzde olarak)

	Hedef	Gerçekleşme
Yıllık ortalama artış	9,4	...
Tarım ürünlerinin toplam ihrc.payı	51,1	59,4
Madencilik " " " "	6,9	7,2
Sanayi " " " "	42,0	33,4
TOPLAM ihracat	100,0	100,0

Tablodan görüldüğü gibi, ihracata yönelik gerçekleşme, plân hedeflerinin çok büyük oranda gerisinde kalmıştır. Madencilik ürünlerinin toplam ihracat içindeki payının artırılmasında plân hedefine yaklaşılarırken, tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı plân hedefinin ancak yarısı oranında düşülebilirken, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içersindeki payının artırılması aynı şekilde plân hedefinin yarısı düzeyinde artırılabilmiştir. Ayrıca tarım, ormancılık ve hayvancılık ürünlerinin işlenerek ihracını öngören plân hedefi ve sanayi ürünleri içersinde yatırım malı sanayi ürünlerinin ihracatını belirtilen oranda artırma hedefi gerçekleştirilememiştir.¹⁴⁸⁾

Şimdi de ithalata yönelik ÜBYP hedeflerini ve gerçekleştirmeyi gözliye-
lim.

TABLO 30 : ÜBYP döneminde ithalat hedefleri ve gerçekleşme¹⁴⁹⁾
(Yüzde olarak)

	Hedef	Gerçekleşme
Yıllık ortalama artış	10,4	...
Ara malları ithalatı	56,2	55,7
Yatırım malları ithalatı	36,8	40,6
Tüketim malları ithalatı	7,0	3,6
	100,0	99,9

Tablodan izlendiği gibi, plân hedefleri aşılarak gerçekleştirilebilmiştir. Plânda tüketim mallarının toplam ithalata oranının daha da düşük düzeyde gerçekleşmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak toplam ithalat içersinde büyük bir pay alan petrolün ara malları ithalatına sayıldığı anlaşılmaktadır. Petrolün önemli bir bölümünün işlenmeden tüketildiği düşünülürse, petrolün tüketim malları, ya da ara malları kategorisinden hangisine girmesi gerektiği tartışılabilir. Yatırım malları ithalatının toplam ithalat içindeki payının da aşılması olumludur. Ancak plân hedefinde yatırım malları ithalatının toplam ithalat içindeki payının yüzde 40 düzeyinde tutulması, yatırım mallarını hızla geliştirmek isteyen bir ülke için yeterli sayılamaz. Kuşkusuz bu ithalat, yatırım malları sanayiine sabit sermaye yatırımlarından ayrılan paya göre düzenlenmiştir. Yukarıda, sanayileşme politikasında yatırım malları sanayiinin gelişmesine ilişkin plânlamayı ve politikayı çok yetersiz gördüğümüzü vurguladık. Bu nedenle yatırım malla-

rı ithalatına ayrılan payın toplam ithalatın yüzde 45-50 si düzeyinde plânlanması ve gerçekleştirilmesi gerekiyordu.

ÜBYP döneminde ithalat ve ihracatın hacmi plân ve yıllık program hedeflerini önemli ölçüde aşmıştır. Ancak ithalatın gerçekleşen hacmi, plân ve yıllık program hedeflerini çok büyük düzeyde aştığından, dış ticaretteki dengesizlik ÜBYP döneminde hızla daha da artmıştır, dış ticaret açığı çok büyük boyutlar kazanmıştır.

TABLO 31 : ÜBYP döneminde Türkiye'nin dış ticareti¹⁵⁰⁾
(Milyon Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Tic. Açığı	İhracat/ İthalat oranı (yüzde olarak)
1973	2.086,2	1.317,0	-769,2	63,1
1974	3.777,5	1.532,2	-2.245,3	40,6
1975	4.738,5	1.410,0	-3.337,5	29,6
1976	5.128,6	1.960,2	-3.168,4	38,2
1977	5.769,3	1.753,0	-4.016,3	30,2

Tablodan izlendiği gibi, dış ticaret açığı büyük bir hızla büyümüş ve 1973 de Türkiye'nin ihracatı ithalatının yüzde 63,1'ini karşılarken, 1977'de bu oran yüzde 30,3'e düşmüştür. Az gelişmiş, yada gelişmekte olan ülkeler arasında bile, ihracatın ithalatın üçte birini bile karşılayamadığı ülke çok azdır. Hiç bir ülke uzun süre böyle bir dış ticaret politikası uyguluyamaz. Bu politika, daha önce de belirtildiği gibi, ülkenin artan oranda daha kötü koşullarla borçlanmasına, dış kaynaklara bağıllılığın hızla artmasına ve sürekli olarak yerli paranın dolar karşısında değer kaybına yol açar. Türkiye plânlı kalkınmaya karşın yıllardır bu süreci yaşamaktadır. Oysa plânlamanın en başta gelen işlevi, kısa ve uzun devreli hedeflerin plânlanmasıyla ve programlanmasıyla, ekonominin dış boğazdan hızla sıyrılmasını sağlamaktır. ÜBYP'ın bu düzeyde olmasa bile, dış ticaret açığını öngörmesi plân ve uygulayıcılarının, plânlanan dış ticaret açığını da çok büyük oranda aşmaları, uzun devreli ve sağlıklı bir kalkınma ve sanayileşme politikasıyla bağdaşmaz. Özellikle dış kaynaklara olan bağıllılığın azaltılmasını hedef alan plan ve uygulamalarla tamamen çelişir.

Dış ticaret hacminin hızla artması, kuşkusuz ki hızlı kalkınabilmenin koşuludur. Ancak bu artışın sağlıklı olması ve dış kaynaklara bağlılığın giderilmesi için, artan ithalat oranında ihracat hacminin de geliştirilmesini gerektirir.

Bu hedefe varabilmenin önemli bir aracı, dış ticaret yapılan tüm ülkelerle ~~takas~~ sisteminin uygulanmasıdır. Buna koşul olarak dış ticaretin belli bazı ülkelere bağlı tutulmuyarak, olası tüm ülkeleri içermesi gerekir. Bu konu, ilk iki plânla ilgili bölümde işlendi.

ÜBYP döneminde AET ilişkilerine büyük bir önem verilmesinin en başta gelen nedeni de, bu ilişkilerden Türkiye'nin özellikle dış ticaretinde büyük yarar sağlayabileceği ve dış ticaret dengesizliğini gidermede önemli rol oynayabileceği ereği yatmaktaydı. Türkiye - AET ilişkileri Türkiye için bekleneni sağlayabilmişmidir ya da sağlaması olasıdır? Kısaca bu konuya değinilmesi gerekir.

3.3.2 Türkiye - AET ilişkileri

Başlı başına ve Türkiye'nin sanayileşmesi bakımından çok önemli bir konu olan Türkiye - AET ilişkilerine burada kısaca özellikle ÜBYP dönemi uygulamaları ışığında değinilecektir.

AET topluluğu üyeleri sanayileşmelerini 19. Yüzyılda tamamlamış, hemen hepsi günümüzde refah toplumu aşamasına varmış ülkelerdir. Türkiye EBYP döneminde henüz sanayileşmeye geçiş aşamasını yaşarken, AET üyeleri sanayileşmenin zirvesinde bulunmaktadırlar. Türkiye her yönüyle bir az gelişmiş ülke özelliklerini taşır ve sanayileşmenin en temel sorunlarıyla uğraşırken AET ülkeleri sanayi toplumu ötesi (post Industriefesellschaft) sorunlara eğilen bir toplumsal aşamayı yaşamaktadırlar. Özellikle imalat sanayininin GSMH içindeki payı, imalat sanayinin bileşimi ve ihracatın bileşimi bakımından Türkiye AET ülkelerinden çok geri bir ekonomik aşamada bulunmaktadır.¹⁵¹⁾

Türkiye'nin sanayileşmesi AET aday üyeliği sürecince üzerlendiği yükümlülükler nedeniyle olasıdır, yada nasıl bir sanayileşme düzeyi olasıdır? Temel sorun budur? Ancak Türkiye AET aday üyeliği için girişimde bulunurken soruna bu perspektifle bakmaktan çok, aday üyelikle sağlanabilecek somut yararlarından hareket ettiği gözlenimini vermektedir. Yukarda da belirtildiği gibi, özellikle AET ülkelerine

aday üyelik sürecince Türkiye ihracatının ve hatta sanayi ürünleri ihracatının, sağlanacak kotalara koşut olarak artırılabilceğini, anlaşmaların öngördüğü dış kaynakları sağlayabileceğini ve Türkiye'de istihdam edilemeyen işgücü fazlasının önemli bir bölümüne AET ülkelerinde çalışma olanağı sağlanarak, bir yandan istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunulurken, diğer yandan AET ülkelerinde çalışacak Türk işçilerinin gönderecekleri dövizlerin, Türkiye'nin önemli sorunu dış ödemeler dengesinin sağlanmasında yardımcı olacağı görüşüyle soruna yaklaşılmıştır. Türkiye'nin AET ye aday üyeliğinde sağlanabileceği düşünülen yararlar bunlar olmakla birlikte, bu kararda Türkiye egemen sınıfının uzun perspektifli genel politik eğiliminin çok önemli bir rol oynadığı unutulamaz. Türkiye'nin AET aday üyeliği, farklı bir araç olmasına karşın, NATO üyeliğinin esas amacının bir devamı olarak, Türkiye'nin Kapitalist Dünya ile kalıcı biçimde bütünleşmesini hedef almaktadır. Prof. Kazgan Türkiye'nin AET aday üyeliği girişiminin çok doğru olarak "politik-idolojik bir karakter taşıdığını vurgulamaktadır.¹⁵²⁾ Bu gerçeği eski AET başkanlarından Jean Ray'da açıkça belirtmektedir : "Türkiye'nin aday üyeliği tamamen politik bir karardır ve Türkiye'nin a s k e r i v e p o l i t i k b a k ı m d a n B a t ı y l a b i r l e ş e b i l m e s i n i n mantığı bir sonucudur."¹⁵³⁾

AET ülkeleri açısından Türkiye'nin aday üyeliği sorununa bakıldığında, AET'nin kararını, onun diğer Akdeniz ülkeleri karşısındaki politikasından soyutlamak olası değildir. AET üyeleri, Dünya pazarlarında kendilerine çok güçlü iki rakip ülke olan Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'yı, yapılacak aday üyelik, gümrük anlaşmaları, ticari kolaylıklar gibi ilişkilerle kendileri için kalıcı pazarlar durumuna getirebilecekleri ve ayrıca bu ülkelerde sosyalist sisteme eğilim gösterebilecek gelişmelerin de daha iyi kontrol edilebileceği görüşü, başta gelen etken olmuştur. Nitekim AET'nin hemen hemen bütün Akdeniz ülkelerini ve 23 Afrika ülkesini içeren ikili ticari anlaşmaları, ABD ile arasında önemli bir sürtüşme konusu olmuştur. Eldeki veriler, AET'nin Akdeniz ülkelerine yönelik izlediği politikanın çok etkin olduğunu ve bu ülkelerin hızla ABD pazarı olma durumundan AET pazarı olmaya doğru kaydıklarını göstermektedir. 1970 yılı başlarında toplam ithalatının Cezayir yüzde 80'nin, Tunus, Fas, Libya ve Yunanistan yüzde 40'ından fazlasını, Yugoslavya, Lübnan, İspanya, İsrail

il ve Türkiye yüzde 30'undan fazlasını Malta, Mısır ve Suriye yüzde 20'sinden fazlasını AET ülkeleriyle yapmıştır. AET ülkelerinin akdeniz ülkeleriyle olan ticaret kârları 1966 yılında 1,281 Milyar Dolar yaparken, bu kâr daha 1970 yılında yüzde yüze yakın bir artışla 2,3 Milyar dolara ulaşmıştır.¹⁵⁴⁾

Bu gelişmeyi Türkiye örneğinde de çok belirgin biçimde gözleyebiliriz.

TABLO 32 : Türkiye İthalat ve İhracatında AET ve ABD'nin paylarındaki gelişme¹⁵⁵⁾
(Yüzde olarak)

	1963	1972	1976
ithalat	100,0	100,0	100,0
Toplam- ihracat	100,0	100,0	100,0
bunda AET - ithalat	28,5	41,2	45,7 (37,3) ^x
ihracat	38,0	39,2	48,9 (41,1) ^x
bunda ABD) ithalat	30,7	11,6	8,5
ihracat	13,5	11,6	9,7

(x) Altıların payı

Bu tablo, Türkiye'nin AET aday üyeliğinin başladığı 1963 yılından bu yana Türkiye'nin dış ticaretinin çok büyük ölçüde AET ülkeleri yararına ve ABD zararına geliştiğini göstermektedir. Yalnız altıların Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı 1963 yılında yüzde 28,5'den 1976 yılında 37,3'e tırmanmıştır. Dokuzların toplam ithalattaki payı ise 1976'da yüzde 45,7'dir. Türkiye 1963'de toplam ihracatının yüzde 28'ini AET ile yaparken bu oran 1976'da altılar için yüzde 41,1'e, dokuzlar için yüzde 48,9'a çıkmıştır. Aynı zaman içersinde Türkiye'nin ABD'ne ihracatı yüzde 13,5'den 11,6'ya düşerken, Türkiye'nin ABD'inden ithalatı yüzde 30,7'den yüzde 8,5'e düşmüştür. Değişik deyimle 1963-1976 yıllarında Türkiye'nin AET (altılar gözönünde bulundurulmuştur) den ithalatı yüzde 361 oranında, AET'ye ihracatı yüzde 139 oranında artarken, aynı süre içinde Türkiye'nin ABD'den ithalatı toplam ithalata oranla yüzde 130,9, ABD'ne ihracatı ise yüzde 108,2 oranında azalma göstermiştir.

Türkiye'nin dış ticareti örneğinde izlediğimiz bu gelişmeyi, yabancı sermaye yatırımları bakımından da benzer biçimde gözleyebiliriz. Nitekim ABD Ekonomik işler bakanı Casey, AET'nin aday üyelik, özel ticari ve ekonomik anlaşmalarla Akdeniz ülkelerini ve çoğu Afrika ülkesini kendi kontrolüne çektiğini ve bu gelişmenin ABD zararına olduğunu vurgulamakta ve AET ülkelerinde yakınmaktadır.¹⁵⁶⁾ Bu konuda AET ile ABD yetkilileri arasında yapılan görüşmelerden sonra Brüksel'deki ABD komisyonu başkanı Samuels : "Biz AET'nin Türkiye gibi ülkelerle anlaşmalar yaparak, ABD'ne zarar vermesine karşıyız. AET kendine pazar bulabilmek için, ABD pazarlarını ele geçirme politikasından vazgezmelidir."¹⁵⁷⁾

Türkiye'nin AET ilişkileri değerlendirilirken, soruna yalnız Türkiye açısından bakmak yetersizdir ve doğru sonuca götürmez. Türkiye ve benzer ülkelerin AET'ye aday üyeliklerini, AET ülkeleri görüşüyle değerlendirdiğimizde, görüldüğü gibi, önümüzde daha gerçekçi tablolar çıkmaktadır. AET ülkeleri, Türkiye ve benzeri ülkelere aday üyelik sunarken, bu ülkelerin sanayileşmelerini herhalde düşünmüş olamazlar. AET'nin çıkış noktası, yukarıda da belirtildiği gibi, kendine kalıcı ve kârlı pazar sağlamaktır. Günümüze değin uygulamaların gösterdiği sonuçlar bu gerçeği doğrulamaktadır.

Türkiye AET'ye aday ülke olurken, AET ile yapılacak dış ticaretin, dış ticaret ve dış ödemeler dengesinin sağlanmasında, hatta sanayi ürünleri ihracatını artırarak, sanayinin gelişmesinde önemli katkısı olabileceği varsayımından hareket etmiştir. Aşağıdaki tablo AET -Türkiye dış ticaretinin gelişmesini göstermektedir.

TABLO 33 : ÜBYP döneminde Türkiye - AET dış ticaretinin gelişmesi ve toplam dış ticaret içindeki yeri¹⁵⁸⁾ (Milyon Dolar)

Yıllar	İthalat	Genel ith.		Genel ihr.		İhracat/İthalat oranı %
		oranı %	İhracat	oranı %		
1973	1.142,3	54,8	611,5	46,4	53,5	
1974	1.708,2	45,2	717,3	46,8	42,0	
1975	2.338,2	49,3	615,1	43,9	26,3	
1976	2.342,0	45,6	958,9	48,9	40,9	
1977	2.470,0	42,6	868,0	49,5	35,1	

Görüldüğü gibi Türkiye'nin ÜBYP dönemi ortalamasında AET ülkelerine yaptığı toplam ihracatı, aynı ülkelere yapılan ithalatın ancak yüzde 39,6'sını karşılıyabilmıştır. 1975 yılındaki aşırı dengesizlik bir yana, Türkiye'nin AET ülkeleriyle yaptığı dış ticaretten doğan açığı toplam dış ticaret açığına koşturarak artmıştır.

Oysa Türkiye AET aday üyeliğiyle ihraç ürünlerine sağlanacak kolaylıklarla, dış ödemeler açığını önemli ölçüde azaltabileceğini ummuştu. En azından AET ile yapılan dış ticaretin açık vermemesi gerekirken, Türkiye kaynaklı ihraç ürünleri için beklenen ve öngörülen kolaylıklar sağlanmadığından, Türkiye'nin AET ülkelerine olan dış ticaret açığı hızla artmıştır. Türkiye'ye AET'ye aday ülke olmasından ötürü tanınan bazı kolaylıklar, AET tarafından çoğu Akdeniz ve Afrika ülkesine de tanındığından, bu kolaylıkları Türkiye için ayrıcalıklı bir önemi kalmamıştır.¹⁵⁹⁾ Böylece Türkiye'nin AET'ye ihracatı, geleneksel Akdeniz ürünlerini ihraç eden ülkelerle benzer koşullara bağlanırken, Türkiye AET kaynaklı bazı ithal ürünlerine sağladığı kolaylıklar nedeniyle AET ülkelerinin, diğer sanayi ülkelerinin, diğer sanayi ülkelere kıyasla Türkiye'ye daha kolay ihracat yapmalarına olanak vermektedir. Bu nedenle Türkiye - AET ticari anlaşmalarının tek yönlü AET'ye kolaylık sağlayan bir mekanizma haline dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu yönüyle Türkiye - AET ilişkileri, istemeksizin meşhur Kapitülasyonları anımsatmaktadır. Ulusal çıkarların gerektirdiği dış ticaret politikası, daha önce de açıklanan nedenlerden, çok yönlü olmayı gerektirir. Dış ticaret ilişkilerinde daha bağımsız davranabilmenin önemli bir koşuludur bu. Oysa görüldüğü gibi Türkiye toplam ihracat ve ithalatının hemen hemen yarısını 10 AET üyesi ülkeyle yapmaktadır. Özellikle 1963 yılından sonraki gelişmeler içersinde bu dış ticaret politikası gözlenirse, belli ülkelere bağımlılığın hangi düzeyde arttığına daha iyi görmek olasıdır. Bunun kadar önemli olan bir diğer sağlıklı gelişme de Türkiye kaynaklı ithalatının 1977 yılında yüzde 38,2'sini ve toplam ithalatının yüzde 16,3'ünün yalnız Federal Almanya ile yapmıştır. Türkiye'nin AET'ye yaptığı ihracatın yüzde 44,8'i ve toplam ihracatın yüzde 16,3'ü yine yalnız Federal Almanya'ya yapılmıştır. Toplam dış ticaret hacmi bakımından Türkiye'nin 1963 yıllarında ABD'ne olan bağımlılığı, ÜBYP dönemi sonunda Federal Almanya'ya kaymıştır.

Türkiye'nin AET aday üyeliğinin, bugüne değin Türkiye için ne getirebildiğini, özellikle dış ticaret konusunda somut olarak gözledik. Türkiye için umulan sonuçların sağlanabildiği söylenemez. Ancak AET ülkeleri Türkiye'nin aday üyeliğinden herhalde bekledikleri yararı görmüşlerdir.

Türkiye'nin sanayileşme sürecinin başlangıcında olduğunu, yatırım malları sanayiinin toplam imalat sanayii içinde önemsiz bir yeri olduğunu, ihracatının çok büyük bir bölümünün ÜBYP dönemi sonunda bile geleneksek tarım ürünlerine, ya da tarım ürünlerine dayalı sanayi ürünlerine dayalı olduğunu, yukardaki incelememiz ışığında gördük. Türkiye için, Eylül 1971 de resmen yürürlüğe konan "Katma Protokol" gereğince 1 Haziran 1973 tarihinden itibaren AET aday üyeliğinin "hazırlık dönemini" izleyen "geçiş dönemi" başlamıştır. Normal olarak 12 yıl sürecek olan "geçiş Dönemi" gereği AET ve Türkiye kademeli olarak anlaşmalarda öngörülen ürünleri için gümrükleri azaltacaklardır. Bu 12 yıllık "geçiş dönemi" inde, toplam ihracat ve ithalat ürünlerinin yüzde 55'i için kademeli olarak "gümrük birliği" sağlanacaktır, yani gümrükler tamamen kalkacaktır.¹⁶⁰⁾ "Geçiş dönemi" ni izleyecek "Son (tam üyeliğe giriş) dönemi"inde tüm ihraç ve ithal ürünlerinde gümrük birliği kurulacak ve Türkiye - AET arasında ekonomi - politikanın tam bir koordinasyonu gerçekleşecektir. "Katma Protokol" gereğince Türkiye'nin 1995 yılına değin tamamını yerine getirmeyi üzerlendiği yükümlülükler şöyle özetlenebilir :

- 1) serbest mal dolaşımı, 2) Türkiye ve AET arasında gümrüklerin kalkması, 3) Türkiye'nin AET gümrük tarifelerini üzerlenmesi, 4) Malların ihracat ve ithalatına konan miktar sınırlandırılmalarının kaldırılması, 5) Türkiye tarım politikasının AET tarım politikasına uydurulması, 6) İşçilerin serbest dolaşımı, 7) hizmet sektörü için serbest dolaşım, 8) Ekonomi-politiğin uyuşması, 9) Üçüncü ülkelere karşı ortak ticaret politikası, 10) Türkiye'nin ekonomi-politik kararlarıyla AET Ekonomi-politikasının uyuşumunun sağlanması.¹⁶¹⁾

Görüldüğü gibi Türkiye 1 Haziran 1973 yılından başlanarak 1995 yılına değin adım adım her yönüyle AET üyelerine uyuşum yükümlülüğünü üstlenmiştir. Bu süre içinde Türkiye kapılarını kademeli olarak her çeşit AET sanayi ürünlerine gümrük vergilerini sıfıra indirerek ve her türlü miktar kısıtlamalarını kaldırarak sonuna değin açmak zorundadır. ÜBYP dönemi sonunda önemli bir çok yatırım malları sanayi üretimine geçilemediğine göre, Türkiye teknolojinin zirvesindeki

AET sanayi tekelleri karşısında bir yandan kurulu sanayisini nasıl koruyabilecek, diğer yandan kurulması gereken sanayi branjlarını nasıl gerçekleştirebilecektir ? Esas sorun budur? Türkiye'nin kurulu sanayi birimlerini, teknolojik düzeyi, sermaye ve emek kapasiteleri, verimlilik oranları, pazarlama tecrübeleri ve diğer yönleriyle AET ülkeleri sanayi birimleriyle karşılaştırdığımızda, Türkiye sanayiinin her yönüyle çok çöce kaldığını ve yarış gücü olamayacağını görüyoruz.¹⁶²⁾

Tarihte ve özellikle bu yönde engin derslerle dolu Türkiye tarihinde kapılarını kendilerinden çok daha güçlü sanayi ülkelerine açarak, sanayileşebilen tek bir ülkeyi örnek olarak gözlemek olası değildir. Tam aksine günümüzün tüm güçlü sanayi ülkeleri istisnasız sanayileşmelerini, dış rekabeti engelleyerek gerçekleştirebilmişlerdir. O kadar ki, bu politikayı güçlü sanayi ülkeleri günümüzde de, kendilerinden daha üstün teknolojideki sanayi branjları karşısında sürdürmektedirler. AET ülkeleri bazı sanayi branjlarında kendilerinden daha gelişmiş teknolojiyle çalışabildikleri ve daha ucuz üretim yapabildikleri için (kuşkusuz bunda ucuz emeğin de rolü var) Japonya sanayi ürünlerine karşı kendi sanayilerini yüksek gümrük duvarlarıyla koruyabilmektedirler. Aynı uygulama ABD kaynaklı çoğu sanayi ülkesine karşı hem AET ve hem de ABD tarafından Japonya ve AET'ye karşı uygulanmaktadır. Henüz kurulacak olan veya kuruluş safhasında olan yada AET ülkeleriyle rekabet gücü olmayan Türkiye sanayiinin, kademeli de olsa 22 yıllık bir süre içinde, çok güçlü rekabete terk edilmesi, Türkiye sanayii için sağlıklı bir geleceği müjdelemiyor. Aksine, kurulmamış sanayilerin ve kurulma aşamasında ki sanayi dallarının kurulabilmesinin giderek engellenmesini şimdiden görebilmek için falcı olmak gerekmez. Yineliyim : Kendi tarihimiz bunu açıkça kanıtlamıştır. Osmanlı toplumunda, sanayi devrimi için gerekli potansiyel olduğu halde, sanayi devriminin gerçekleşmeyişinin en belirgin nedeni, Osmanlı Devletinin gümrük kapılarını dış rekabete açmasıdır. "Katma Protokol" le üzerlenen yükünlülükler Türkiye sanayisinin dış rekabete karşı tam bir korunma güvencesine kavuşacak biçimde değiştirilmediği, "Geçiş dönemi" çok daha uzun bir süre uzatılmadığı takdirde, Türkiye'nin sanayileşmesinde gerçek söz sahibi, AET telleri olacaklardır. Onların, kendi metropollerinde üretiminde, emeğin pahalılığı, çevre kirlenmesi vb. nedenlerle gerek görmedikleri sanayi branjlarının ancak Türki-

ye'de kurulmasına olanak tanıyacakları açıktır. Esasen son yıllarda AET böyle bir ekonomi-politik strateji izlemektedir. Hammaddesi bol, emeği daha ucuz, (emek yoğun) taşıma masrafı daha az, çevreyi kirleme oranı yoğun olan sanayileri periferi denen AET'ye yakın ülkelere kaydırmaktadırlar. Türkiye'de bundan öteye kurulmasına izin verilecek sanayiler ancak bu tür sanayiler olabilir, eğer Türkiye dış rekabet kontrolünü kaybederse.

Daha bugünden "Katma Protokol" yükümlülüklerinin Türkiye'nin bazı sanayi kollarını olumsuz yönde etkilediğini görüyoruz. Türkiye - AET ilişkileri "Geçiş Dönemi" koşullarının yeniden düzenlenmesi ereğiyle Başbakanlık tarafından Ağustos 1974 tarihinde kurulması istenen DPT AET Özel İhtisas Komisyonu, yaptığı çalışmaların sonunda oybirliğiyle alınan kararında şu gerçeği vurgulamaktadır "... Katma Protokol ile üstlenilmiş olan ve Katma Protokol'un 'Genişlemiş Topluluk'a uyumunu sağlayan Tamamlayıcı Protokol nedeniyle daha da ağırlaşmış bulunan yükümlerinin Türkiye'nin sanayileşme atılım-larının gerçekleşmesinde pek büyük engeller getirmiş olduğunu (altını biz çizdik) ve bu bakımdan Türkiye'nin temel sorununun Protokollerin değiştirilmesinde toplanmakta bulunduğunu saptamıştır."¹⁶³⁾

Komisyon raporunda, Türk Sanayii, "sadece liberasyon uygulamaları yolunda, 'dış rekabet'e, daha şimdiden, büyük ölçüde açılmıştır." denmektedir. Dış rekabete açılımın daha şimdiden Kimya, Makina, Maden işleme ve Optik Alet ve Cihazları gibi" dört temel sanayi kolu bakımından, 'kurulu sanayi' ve özellikle 'yatırım eğilimleri' alanlarında doğurabileceği bütün sakıncalarla, pek büyük düzeylere ulaşmakta olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶⁴⁾ Bu dört temel sanayi kolunun dış rekabete açılma oranları şöyledir : KİMYA SANAYİİ yüzde 93,2; MADEN İŞLEME SANAYİİ yüzde 68,5; MAKİNA VE CİHAZLAR yüzde 55,5 ve OPTİK ALET VE CİHAZLAR yüzde 95.¹⁶⁵⁾

İlerideki yıllarda kademeli olarak diğer sanayi kollarının da dış rekabete açılacağı, kurulu sanayi dallarının ve kurulması plânlananların ve plânlanacakların güçlü dış rekabet karşısında kendilerini geliştirebilmeleri ve hatta kendilerini koruyabilmelerinin çok güç olacaktır.

Az gelişmiş ülkelerde sanayileşebilmenin en temel koşullarından biri de, yerli sanayinin titizlikle dış rekabete karşı korunmasıdır. Bu Dünya pazarlarında yerli sanayi ürünlerinin diğer ülkelerin sanayi ürünleriyle eşit koşullar altında yarışabilecek düzeye gelinceye değil, ödün verilmez bir zorunluluktur. Türkiye sağlıklı bir ulusal sanayileşme politikasını gerçekleştirmekte kararlıysa, AET aday üyeliğine ilişkin tüm anlaşmaları ayrıntılarıyla yeni baştan gözden geçirmek ve kurulu ve kurulacak sanayilerinin güçlü AET rekabeti karşısında korunması hakkını irredilikle elde etme zorundadır. Bu konuda Türkiye'in verebileceği hiç bir ödün olmamalıdır. AET üyelerinin bazı sanayi branjlarında kendileri için henüz gerekli gördükleri korunmayı, kendi sanayilerinden çok daha geri düzeydeki, yada henüz kurulmasını düşünülen sanayiler için istemeleri hiç bir iyi niyetle bağdaşır olmasa gerekir. AET Türkiye'ye, sanayileşmesi engellenmeyecek ve hatta sanayileşmesine yardımcı olunabilecek koşullarla aday üye ve ileri de tam üye görmek istiyorsa, bu yönde gerekli olan düzenlemeleri rahatlıkla kabul etmek zorundadır.

Türkiye'nin bugüne değin ihracat bakımından AET aday üyeliği nedeniyle umduğu yararları sağlayamadığı gibi, kredi sağlama ve işgücü fazlasını AET ülkelerinde çalıştırma konusunda da, beklediği kolaylıkları bulduğunu söylemek güçtür. Türkiye gerçi "hazırlık dönemi" için öngörülen 175 Milyon Dolar AET kredisi alabilmiştir. Ancak bu mütevazı kredinin yüzde 75'i Türkiye devletinin güvencesi altında özel sermaye yatırımları için öngörülmüştür.¹⁶⁶⁾ Verilen kredinin yüzde 61'i alt yapı yatırımları için, yüzde 39'u ise daha çok tekstil, kâğıt ve kimya sanayi için öngörülmüştür.¹⁶⁷⁾ Nedense bu krediden yatırım malları sanayii için herhangi bir projenin finansmanı düşünülmemiştir. Türkiye'ye "Katma Protokol" anlaşmasını izleyen beş buçuk yıl içinde de 195 milyon dolarlık bir kredinin verilmesi öngörülmüştür.

AET ülkelerinin bu koşullar altında kredi vermeleri için, AET'ye aday ülke olma koşulu aranmaktadır. Türkiye'nin kredi bakımından diğer ülkelere kıyasla ayrıcalığı uygulama gördüğü söylenemez.

Türkiye için büyük önem taşıyan bir diğer sorun, Türkiye'de istihdam edilemeyen işgücünün AET ülkelerinde çalışma olanaklarına kavuşabilmesiydi. Türkiye AET aday üyelik anlaşması (mad. 12) kademeli olarak "işgücünün ve sermayenin serbestçe dolaşmasını" öngörüyor AET ülkele-

rinde ve Türkiye'de. Türk işçilerine 'AET ülkelerinde tanınan "serbest dolaşım" konusunda önemli güçlükler çıkmış, Türk işçisine tanınan bu hak gerçekte yasal bir yarar sağlamamıştır. Son yıllarda AET ülkelerinde, bu ülkeler için önemli boyutlara varan işsizlik nedeniyle, Türkiye'den yeni işçilerin AET ülkelerine gitmeleri engellenmesi bir yana, yıllardır bu ülkelerde çalışmakta olan Türk işçilerine bile, ne yerli ve ne de diğer AET ülkeleri işçilerine tanınan işbulma hakları verilmiştir. "Serbest dolaşım" hakkından Türk işçileri bir gün fiilen yararlansa bile, bu madde Türk işçilerininin AET ülkelerinde buldukları ülkelerin yerli işçileriyle eşit haklarla iş bulabileceği anlamına gelmez. Örneğin 1975 ekonomik krizinden bu yana Federal Almanya uyguladığı bir yasa gereği boş bir işyeri için gelen taleplerle, önce Federal Alman işçisine, daha sonra AET üyesi ülke işçilerine ve ancak buna karşın doldurulamayan işyeri varsa 5 yıldan fazla bu ülkede çalışmış ve sürekli oturma ve çalışma izni almış Türk işçilerine bu işi sunmaktadır. AET ülkelerinde "serbest dolaşım" hakkı, anlaşmada olduğu gibi yerli işçilerle eşit haklarla iş alabilme hakkının beraberinde getirmediğinden gerçekte hiçbir önemi olmayan, adeta bir turistin AET ülkesini dolaşım hakkından ileri gidememektedir.

Bu nedenle AET ülkelerinde "serbest dolaşım" hakkı, Türk işçilerine bu ülkelerde baş vuracakları boş iş yerlerinde aynı kılavifikasyon koşuluyla yerli işçiler karşısında "eşit koşullarla iş sağlama hakkına" dönüştürülmelidir. Aksi halde "serbest dolaşım" özgürlüğünün, gerçekte Türk işçisine sağladığı yasal hiç bir yarar yoktur.

Türkiye'nin AET üyeliği, Türkiye'den son ekonomik kriz yılı olan 1975'e değin, AET'ye aday üye olmayan diğer Akdeniz ülkelerine kıyasla, daha fazla Türk işçisine AET üyesi ülkelerde çalışabilme olanağı sağlamakta katkıda bulunmuş olabilir. Ancak Türkiye'ye sağlanan bu olanağın, Türkiye'nin AET aday üyeliği yanında çalıştırılacak yabancı işçilerin birlikte getirecekleri sosyal, kültürel ve uyum sorunları düşünülerek, Avrupa kıyası ülkelerden olmalarının rol oynadığı umutulmamalıdır. Bu nedenle önce İspanya, Yunanistan, Portekiz ve Türk işçilerininin AET ülkelerinde çalışılması ilk tercih sırası görmüştür. Buna karşın diğer bazı Kuzey Afrika ülkelerinde de AET ülkelerine yabancı işçi getirilmiştir.

AET ülkelerinde çalışan Türk işçilerinin Türkiye ekonomisi için, özellikle dış ödemeler dengesizliğinin daha sınırlı kalmasında, çok büyük katkıları olmuştur. İBYP döneminin ilk yılında 93 milyon dolar düzeyinde olan Yurd dışında çalışan Türk işçilerinin Türkiye'ye döviz transferi, 1973 yılında 1,183 milyar dolara çıkarak aynı yılın toplam ihracat gelirinin yüzde 89,8'i kadarına ulaşmıştır. 1974 yılında gönderilen işçi dövizleri 1,426 milyar dolarla toplam ihracat gelirinin yüzde 93,1'ine, 1975'de 1,299 milyar dolarla toplam ihracat gelirinin yüzde 92,7'sine, 1976 yılında 1,160 milyar dolarla toplam ihracatın yüzde 59,2'sine ve 1977 yılında 916 milyon dolarla toplam ihracat gelirinin yüzde 52,2'si oranında gerçekleşmiştir. Bu düzeyde işçi dövizleri olmasızın, özellikle ÜBYP döneminde Türkiye'nin dış ödemeler açığının çok daha büyük boyutlara ulaşacağı açıktır. Yurt dışında çalışan Türk işçilerinin gönderdikleri dövizler gereğince değerlendirilmemiş olmalarına karşın, Türkiye ekonomisine çok büyük katkıları olmuştur kuşkusuz.

3.3.3 Yabancı sermaye

İlk iki plânın ilgili bölümünde, 1972 Ağustos sonuna değin 6244 Sayılı "Yabancı Sermayeye Teşvik Kanunu"na göre Türkiye'de yapılan özel yabancı sermaye yatırımları değerlendirildi. Aynı kanun uyarınca 1977 yılı sonunda Türkiye'de 99 yabancı özel firmanın, yerli sermaye ile ortaklaşa yatırım yaptığını görüyoruz. 1972 Ağustos sonunda 6224 sayılı yasaya göre Türkiye'de yapılan toplam yabancı sermaye yatırımları 837 Milyon dolardan 1977 sonunda 2,480 milyar TL.sına çıkmıştır. ÜBYP döneminde yapılan devalüasyonların TL. ile belirtilen bu miktarın kabarık gözükmesinde rol oynadığı unutulmazsa bile, yabancı sermaye yatırımlarının son beş yılda, ilk on yıllık plân döneminin üç katına yaklaştığı dikkati çekmektedir. Aşağıdaki tablo yabancı sermaye ortaklığıyla yapılan yatırımlar hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

TABLO 34 : 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre yapılan yatırımların sektörel dağılımı (31 Aralık 1977)¹⁶⁸⁾

SEKTÖRLER	Yerli-yabancı sermaye yatırımları top. (1000 TL)	Yabancı sermaye yatırımları (1000 TL)	Yabancı sermayenin payı (%)	Sektörün toplam Yatırım için-deki payı (%)
Gıda, içki, tütün	256 479	148 294	57,81	6,05
Dokuma ve giyim	23,048	21.051	91,33	0,99
Kâğıt	86 917	48 717	56,00	2,00
Lastik	378 000	222 480	58,85	9,00
Plastik işleme	9 867	3 841	38,93	0,16
Kimya	976 062	465 360	47,67	18,90
Cam	350 000	45 544	13,01	1,95
Taşıt araçları	1 725 500	675 665	39,15	27,85
Madeni eşya	546 585	99 522	19,20	0,49
Makina imalatı	128 059	55 102	43,03	0,30
Tarım alet ve makn.	242 000	64 120	26,49	2,70
Elektrik mak. ve elektrik	589 867	315 683	53,51	12,80
Çimento-çimentodan gereçler	80 000	24 000	30,00	1,00
Ambalaj	2 100	1 050	50,00	0,04
Yapı malzemeleri	12 000	600	5,00	0,02
İMALAT SANAYİİ				
TOPLAM	55 406 486	2 191 031	40,52	88,33
Tarım	2 000	1 020	51,00	0,04
Maden	20 000	20 000	100,00	0,86
Hizmetler	897 125	268 256	29,90	10,81
GENEL TOPLAM	6 325 611	2 480 307	39,21	100,00

Görüldüğü gibi yabancı sermaye yalnız maden sektöründe tek başına yatırım yapmıştır. Tüm diğer yatırımlarında yerli sermaye ile işbirliğini yeğlemiştir. 6,325 milyara ulaşan yabancı/yerli sermaye ortak yatırımlarında, yabancı sermayenin payı yüzde 40'a yaklaşmıştır. İlgili bölümde daha önce de belirtildiği gibi, yabancı sermaye yarından az bir payla katıldığı yatırımlarda bile, yönetimde ağırlığını koruyabilmektedir.

Yatırımların niteliğine baktığımızda, ilk iki plân döneminde göze çarpmayan bir gelişme dikkati çekmektedir. 6224 sayılı kanuna göre yapılan yatırımlarda ilk sırayı, toplam yatırımların yüzde 27,8 oranındaki payla taşıt araçları almaktadır. Taşıt araçları üretiminin, sanayileşme sürecindeki Türkiye ekonomisi için gerekli bir yatırım dalı olmadığını vurguladık. Burada sözkonusu taşıt araçları, kitle taşımacılığının gelişmesi yerine, bireysel taşımacılığı öngören ve başta petrol tüketimini kamçılıyarak, sanayileşme aşamasında ertelenmesi gereken bir çok sorunu beraberinde getiren bir yatırım biçimidir. Ayrıca montajcılığa dayalı otomotif sanayiinde üretim için çok büyük düzeydeki ithalat girdilerinin de, dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilediğini, üretimi doğrudan dış ülke metropollerine bağımlı kıldığını gördük.

Plânlı dönemin ilk on yıllık yatırımlarında, tablo 5 gördüğümüz gibi, yüzde 22,8'lik payla İlâç sanayii ilk sırayı alıyordu. Bu kârlı yatırım dalı yukarıdaki tablomuzda Kimya sanayii içersinde gözük-
mekte ve yüzde 18,9 oranıyla taşıt araçları yatırımlarından sonra ikinci sırayı almaktadır. Yabancı sermaye ortaklığıyla yapılan yatırımlarda 1972 yılı ağustosuna değin, sanayileşme için önemli yatırım sayılan Elektrik ve elektronik sanayi ve madeni eşya ve makine sanayii birlikte toplam yatırımların yüzde 29,0'unu oluştururken, aynı yatırımlar için bu oran 1977 sonunda yüzde 16,5'e düşmüştür.

Böylece yabancı sermaye yatırımlarının sanayileşmede ki öneminin giderek daha da azaldığını, kârlı sanayi kollarına¹⁶⁹⁾ daha çok ağırlık verdiğini özellikle taşıt araçları üretimiyle, montajcı karakterini yoğunlaştırdığını ve bu nedenle de bir yandan artan oranda ithalat girdilerine dayalı üretimle Türkiye'nin dış ödemeler dengesini daha da olumsuz yönde etkilerken, diğer yandan sanayinin dışa bağımlılığını artan oranda pekiştirdiğini gözlüyoruz.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında gözönünde tutulmadığı gibi, yabancı sermaye yatırımlarının niteliğiyle birlikte ekonominin dış kaynaklara bağımlılığını da beraberinde getirebileceği, ÜBYP da da görmemezlikten gelinmiştir. Öte yandan ÜBYP, yabancı sermaye yatırımlarında "uluslar arası rekabet olanağına sahip olması", "mümkün olan ölçüde ihracata" yönelik olması ve "tekel yaratılması" hedefinden hareket edileceğini vurgulanıyordu. "Yurt

içinde sağlanamıyan herhangi bir (kalkınma için ne derece gerekli olduğu tartışılabilir) teknolojiyi getirmesi" ilkesi dışında, diğer önemli ilkelerin gerçekleştirildiği söylenemez. Yabancı sermaye yatırımları ihracata yönelik olmadığı gibi, önemli ölçüde ithalatı artırmıştır ve yatırım yaptığı sanayi kollarında tekel yaratmıştır. Uluslar arası bir rekabeti sağlayabilecek bir teknolojiyi getirdiği de söylenemez yabancı sermayenin.

Yabancı sermaye yatırımlarının ve özellikle otomotif sanayiinin, gerektirdiği ithalat girdilerinin ve sanayinin dış kaynaklara bağıllığının 1977 yılında hangi düzeye vardığını, döviz darboğazı nedeniyle yapılamıyan parça ithalatlarının sebep olduğu üretim kısılmalarından gözliyebiliriz. "Oto sanayii dar boğazda" başlığı altındaki yazısında Hürriyet gazetesi şu gerçeği vurgulamaktadır : "Hammadde, yedek parça ve döviz sıkıntısı, sonunda Türkiye'nin en büyük iki otomobil fabrikası TOFAŞ ve OYAK Renault'yu üretimlerini durdurma noktasına kadar getirdi. OYAK Renault geçici olarak üretimini tamamen iptal ederken, TOFAŞ'da günlük kapasitesini 160 otomobilden 48'e kadar düşürmek zorunda kaldı."¹⁷⁰⁾

17 Aralık 1977 tarihli bu haber, plânlı kalkınma politikalarına ve ekonominin "dış kaynaklara bağıllığını giderme" hedefine karşın, ÜBYP dönemi sonunda Türkiye ekonomisinin çok tipik görünümünü (panoramasını) gözler önüne sermektedir. Her üç plân da da yabancı sermaye yatırımlarının, Türkiye ekonomisinin dış kaynaklara bağıllığını, tüm diğer etkenlerden daha çok artırabileceği gerçeğinin görülememesinden gelinmesinin anlaşılması güçtür. Oysa, daha öncede vurgulandığı gibi, çağımızda yabancı sermayenin temel stratejisi, periferi ülkelerde yaptığı yatırımlarda kendi metropollerine bağıllığı uzun süreli gerçekleştirerek, yatırım yapılan ülke pazarlarının denetimini sağlamaktır.

1977 yılı sonunda Türkiye'de 99 yabancı firmanın yatırım yaptığını belirttik. Bunlardan 24 Federal Alman firması olup, toplam yabancı sermaye yatırımları içersinde yüzde 13,6 oranında bir paya sahiptirler. TÜSİAD tarafından 24 Federal Alman firması yatırımlarına ilişkin yapılan bir inceleme çok önemli gerçekleri yansıtmaktadır. 24 Federal Alman firması toplam satışlarının yalnız yüzde 4,6'ı ihracattan gerçekleşmiştir. Bu firmaların 1975 yılında döviz gelirleri 17 milyon dolarken aynı yılın döviz giderleri 1 milyar 640 milyon dolar-

di. 24 kuruluş toplam üretim maliyetlerinin yüzde 40'ını ithal etmektedirler.¹⁷¹⁾

Bir diğer araştırma, otomotif sanayiindeki duruma ışık tutuyor. Buna göre Ticaret ve Dış Ticaret Bakanlığı Genel Müdürlüğü tarafından yapılan 1976 yılında otomotif sanayinin petrol ile birlikte 1 milyar dolar ithalat gereksinimi olmuştur. 1976 da karayolu taşımacılığında kullanılan ham petrol, benzin, motorin, makina yağı ithalatı 1 milyar 24 milyon 630 bin dolar olmuştur. Yalnız otomotif sanayinin 1976 yılında petrol dışındaki ithalat gereksinimi 941 milyon 786 bin dolarla, aynı yılın toplam ithalatının yüzde 18,4'ünün oluşturmuştur.¹⁷²⁾

1976 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı 5 milyar 128 milyon dolar olduğuna göre, aynı yıl toplam ithalatın yüzde 38,3'ü otomotif sanayi ve onun gerektirdiği petrolden kaynaklanmıştır. 1976 yılında otomotif sanayinin gerektirdiği bu ithalat, aynı yılın toplam ihracatının yüzde 62'sine ulaşmaktadır.

İşte biz böyle bir sanayileşmeye sağlıklı, çarpık veya "felçli" sanayileşme diyoruz. Bu tür yabancı sermaye yatırımlarının da, sanayileşme uğraşı verin bir ülke ekonomisi için katkısından çok zararı olduğu görüşündeyiz. Çünkü yabancı sermaye gelirken bir kere ülkeye soktuğu çok daha az döviz karşın, yaptığı bu tür yatırımlarla ülkeyi sürekli ve çok önemli düzeydeki döviz gereksinimiyle başbaşa bırakmaktadır. 24 Federal Alman firması 1977 sonuna değin toplam olarak Türkiye'ye 324 milyon TL.sı karşılığı döviz sokarken, yalnız 1975 yılında çoğu kendi ülkesindeki ana firmalardan yaptığı ithalatlar için 1 milyar 640 milyon dolar harcaması, yabancı sermaye yatırımlarındaki pervasızlığı tüm açıklığıyla sergilemektedir. Böyle bir yabancı sermaye yatırım politikası ve sanayileşme politikası ne sağduyu ne mantık ve ne de iyi niyetle bağdaştırılabilir. Bu düpedüz ülke kalkınmasının uzun devrede sabote yapılmasıdır. Türkiye'ye sokulan önemsiz döviz ve teknolojiye karşılık, ülkenin kıt döviz kaynaklarının insafsız ve sorumsuzca israf edilmesidir. Bu denli bir sanayileşme politikasının 1977 yılı sonunda ülkeyi sürüklediği büyük ekonomik çıkmaz, "enkaz" herkesce bilinmektedir. Bu gerçeği artık Türkiye işverenleri de kavramaya başlamışlardır, yabancı sermaye ile işbirliklerinde salt kâr düşüncesiyle yolu çıkmış olsalar bile.

İstanbul Sanayi Odası tarafından yapılan bir araştırmaya göre, "1977 yılı sonlarında sanayide ortalama kapasite kullanma oranı % 55 olmuş, sınai üretimi ise % 32'ye düşmüştür." "Düşük kapasiteye neden olarak % 24 döviz transferinin yapılamaması, % 22 ağırlıkla elektrik kısıtlamaları"¹⁷³⁾ gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi montajcı, ithalat gerektirici yabancı sermaye yatırımları, ekonominin yalnız dış kaynaklara bağımlılığını pekiştirmekle kalmamakta, yeterince döviz bulunamayışı nedeniyle de genel olarak üretimi çok önemli ölçüde düşürmektedir. Bu yoldan da ekonomiyi büyük kayıplara uğratmaktadır. İstanbul Sanayi Odası araştırmasında, ithalata bağımlılık nedeniyle sanayi üretimindeki maliyetin yüzde 30 pahalılaştırılmadığı gerçeği de belirtilmektedir.

Yıllardır izlenen yanlış politikaların ülkeye büyük bir çıkmaza kadar vardırması olmasına karşın, geçte olsa, İstanbul Sanayi Odaları çözüm önerileri arasında doğru bir yaklaşımla : "Döviz darboğazına uzun vadeli çözüm olarak yatırımlarda dışa bağımlılık asgarî düzeyde tutulmalı ihracata dönük yatırımlara öncelik verilmelidir."¹⁷⁴⁾ demektedir artık.

Evet yabancı sermaye yatırımlarında gözönünde tutulması ve asla ödün verilmemesi gereken temel ilke yabancı sermaye yatırımların zorunlu hammadde dışında ithalatı gerektirmeyen üretim birimlerinden oluşması ve ihracata yönelik olması gerekirdi. Özellikle ithalat girdileri gerektirmeme koşulu temel ilke olmak zorundaydı. İthalat girdileri gerektirmeyen, ihracata yönelik olan, tüketici değil çoğaltıcı fonksiyonu olan (gerçek yatırım malları sanayiine giren), Türkiye'ye yeni bir teknoloji getiren yabancı sermaye yatırımlarına prensip olarak evet diyoruz. Ancak günümüze değin gelen niteliğiyle yabancı sermayeye kategorik olarak hayır diyoruz.

3.3.4 Dış borçlanma ve yerli paranın değer kaybetmesi

Yanlış dış ticaret politikası kısa zamanda artan dış ticaret açığının karşılanabilmesi için, ya açığı izleyen yıllarda ithalatın önemli ölçüde kısılmasını, ya tüm olanaklar değerlendirilerek ihracat gelirlerinin ithalat giderlerini önemli ölçüde aşmasını veya dış borçlanmayı gerektirir. Gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelere kolonial dönemde olduğu gibi, günümüzde de hep dış borçlanmaya önerirler. Dış tica-

net açığı olan ülkeye yapabilecek en büyük ve en doğru (sağlıklı) yardım, o ülkenin daha fazla ürününü ithal etmektir. Bu yoldan az gelişmiş ülke ihracat gelirleri artırılırken, aynı zamanda istihdam olanaklarının da artmış olmasına katkıda bulunulmuş olunacaktır. Hiç bir az gelişmiş ülkeye, dış ticaret açığı verilen gelişmiş ülke böyle bir öneride bulunmamıştır çok bilinçli olarak. Az gelişmiş ülkeye dış kredi, dış borç ve yabancı sermaye, kısacası dış kaynak transferi önerilmiştir hep.

Yabancı ekonomi-politik uzmanlarına büyük bir değer sayan az gelişmiş ülke politikaları, onların tavsiyelerine uyarak bu son çözümleri yeğlerler, dış borçlanmayı ve yabancı sermayeyi kalkınmanın ve ekonomik güçlükleri aşmanın vazgeçilmez reçetesi sayarlar. Çünkü yabancı "bilgili" uzmanlara göre başka bir alternatif yoktur.

19. Yüzyılda ve çağımızda bu yöntem az gelişmiş ülkeleri istenen biçimde denetleyebilmenin ve ekonomik yönden sömüre bilmenin çok etkin bir aracı olmuştur. İlk yıllarda ekonomiye dış borçlanma ve yabancı sermaye belli bir nefes alma olanağı verirse de kısa bir süre sonra daha fazla borçlanmayı ve artan oranda dış kaynak gereksinimini beraberinde getirir. İnceleme bu gerçeği Türkiye örneğinde kuşku götürmez biçimde kanıtlamıştır.

İlk perspektif plânda Türkiye ekonomisinin ÜBYP döneminde "kendi kendine yeterli" duruma gelmesi hedef olarak saptanmıştı. ÜBYP da da "dış kaynaklara bağıllılığın azaltılması" genellikle doğru araçların kullanılmak istenmesi vurgulanarak hedef alınmıştır. Ancak gördüğümüz gibi uygulama da tipik klasik araçlar kullanılmıştır. Zorunlu olmayan kesin bir kararlılıkla önlenmez, ihracat gereğince artırılmazken, her yıl dış ticaret açığının büyük ölçüde artmasına seyirci kalınmış ve bu açığın kapanması için dış borçlanma yoluna gidilmiştir. Aşağıdaki tablo, artan dış ticaret açığına koşut olarak artan dış borçlanmayı göstermektedir.

TABLO 35 : Türkiye'nin ÜBYP döneminde Dış Ödemeler Dengesi ve Dış Borçları¹⁷⁵⁾

	(Milyar Dolar)				
	1973	1974	1975	1976	1977
İthalat	2,1	3,8	4,7	5,1	5,7
İhracat	1,3	1,5	1,4	1,9	1,7
Dış Ticaret Dengesi	-0,8	-2,3	-3,3	-3,2	-4,0
Dış borçlanma	0,5	0,4	1,7	2,3	3,6
Dış Borç toplamı	5,5	5,9	7,3	9,6	13,3
Rezerv birikimi	2,0	1,6	1,2	1,1	0,4
Dış borç ödemeleri	0,1	0,2	0,3	0,3	0,6
Dış Ödemeler açığı	+0,5	-0,7	-1,9	-2,3	-3,1

Görüldüğü gibi dış ticaret açığı 1973 yılında 800 milyon dolardan 1977'de tam beş katı artarak 4 milyar dolara tırmanırken, dış borçlanma da 500 milyon dolardan yedi katını aşarak 3,6 milyar dolara tırmanmıştır. Aynı zaman birimi içersinde dış borçlar 5,5 milyar dolardan iki buçuk katına yaklaşarak 13,3 milyar dolara ulaşmıştır. 1973 yılında 2 milyar olan döviz rezervi 1977 yılında tam beş katı azalarak 400 milyon dolara düşmüştür. Dış borç ödemeleri 1973'de 100 milyon dolardan 600 milyon dolara varmıştır. 1973 yılında artan işçi dövizleriyle 500 milyon olan dış ödemeler fazlası 1977 yılında 3,1 milyar dolar açık vermiştir.

Türkiye'nin toplam ihracat gelirleri gözönünde bulundurulursa, 1977 yılı sonunda varılan ekonomik yapı gerçek anlamıyla bir "enkaz" andırmaktadır. 1978 yılına, 31 Aralık 1977 tarihinde devredilen toplam 3 milyar 400 milyon dolar dış kaynak gereksinimiyle girilmiştir.¹⁷⁶⁾ 1973 yılında büyük düzeye varan yurt dışı dövizleriyle 500 milyon dolar fazla sağlanan dış ödemeler dengesi, onu izleyen yıllarda artan dış ticaret açığıyla, dış kaynaklara duyulan gereksinmeyi azaltma şöyle dursun, çok büyük düzeyde artırmıştır. ÜBYP dönemi sonunda Türkiye ekonomisi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde görülmemiş ölçüde dış kaynaklara bağımlı hale getirilmiş, dış borçları görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Hazineadaki döviz rezervleri tamamen eritilmiştir. Bu gelişmenin tabii sonucu olarak da, önce yapılmış devalüasyonlara karşın, Türk Lirası önenli ölçüde yeniden devalüa edilmiştir.

Yukarda da vurgulandığı gibi, artan dış ticaret açığı artan dış borçlanma ve hızlı enflasyon, az gelişmiş ülkelerde kronik bir biçimde yerli paranın döviz karşısında değer kaybetmesini de beraberinde getir-